

MARKSİZMDE SİYASAL STRATEJİ SORUNU: Marx'tan Komintern'e

Mustafa Şener*

Giriş

Günümüzde özellikle bazı Latin Amerika ülkelerinde yaşanan bir dizi siyasal gelişme, Bensaid'in deyişiyle (2006), “siyasal/stratejik meselenin geri dönüşü”ne yol açmıştır. Başta Venezuela olmak üzere bazı Latin Amerika ülkelerinde iktidara gelen sol partilerin sosyalizme yönelmeleri Marksizmin devrim ve siyasal strateji konusundaki tezlerini yeniden gündeme getirmiştir.¹ Bu ülkelerde yaşanan dönüşümün bir sosyalist devrim ya da sosyalizme geçişin bir aşaması olup olmadığını tespit etmek için başvurulacak kuramsal referans kaynağı doğal olarak Marksizmdir. Bu nedenle Marksizmin siyasal iktidar, strateji ve devrim konularındaki kuramsal mirasını yeniden ele almak söz konusu gelişmeleri anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Bu yazıda, Marksizmin siyasal iktidar sorununa bakışı, tarihsel süreçteki seyri içinde ve belli başlı temalarıyla (bir ülkede sosyalizme geçiş için gerekli olan koşullar, bu geçişin biçimi, devlet aygıtının durumu vs.) ele alınacak, özellikle de kapitalizmle sosyalizm arasına bir “aşama” konulup konulmadığı irdelenecektir. Bunun için öncelikle Marx ve Engels'in bu konudaki kuramsal önermelerine değinilecek, sonra bu konudaki belli başlı uğraklar olarak II. Enternasyonal, Lenin, Troçki ve Komünist Enternasyonal'in bıraktıkları teorik miras özetlenmeye çalışılacaktır.

Konu, elbette bu çerçeveye sığmayacak kadar geniştir. Bir kere, siyasal strateji meselesi Marksizm içinde başka birçok kuramcı tarafından da ele alınmıştır: Gramsci, Althusser, Poulantzas ilk akla gelenlerdir.² Dahası siyasal strateji, adı üstünde, teorik içeriğinin ötesinde pratik-politik boyutuyla öne çıkan bir meseledir. Dolayısıyla bu konudaki teorik tartışmaların pratikteki yansımalarını da irdelemek, bugünkü sol hareketin iktidar mücadelesini

* Dr., Mersin Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

¹ Henüz doğrudan siyasal iktidarı almaya yönelik hareketler olmasalar da, Dünya Sosyal Forumu ve ATTAC gibi “alternatif küreselleşmeci” bazı siyasal oluşumlar ya da “anti-kapitalist” bir iktidar perspektifine sahip olmakla birlikte güçleri henüz sınırlı bazı siyasal örgütlenmeler de –Fransa'daki LCR örneğinde olduğu gibi- siyasal strateji konusunun yeniden gündeme gelmesinde pay sahibidirler.

² Elbette konuyu bambaşka bir perspektiften ele alan daha güncel tartışmalardan da söz edilebilir. Bu bağlamda “imparatorluk” ve “çokluk” kavramlarıyla meseleye yaklaşan Negri ve Hardt (2001 ve 2004) ile “iktidar olmadan dünyayı değiştirmenin” mümkün olup olmadığını tartışan Holloway'in (2003) isimleri zikredilebilir. Ancak Bensaid'in (2006: 216) “yeni-liberter ütopya” olarak nitelendirdiği söz konusu yaklaşımlar da bu yazının kapsamı dışındadır.

anlamlandırmak açısından önemlidir. Özellikle Latin Amerika gibi sol hareketin kuvveden fiile çıktığı yerler açısından çok daha acil bir görevdir bu. Böylesi bir tartışmanın, Türkiye’de bugün varlığı bile tartışılan sol hareketin vücut bulmasına katkı sağlaması da umulabilir. Ancak çalışma konunun bu boyutlarını kapsam dışı tutmakta, kendisini ortodoks Marksizmle ve belli bir tarihsel dönemle sınırlamaktadır. Öncelikle konunun kuramsal ve tarihsel arkaplanını gündemleştirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın yöntemi, Ortodoks Marksizm olarak adlandırılan yaklaşımın klasik metinlerine dayalı bir literatür taramasıdır. Yer yer ikincil kaynaklara da başvurulmakla birlikte, esas olarak güncel siyasal strateji tartışmalarına *tarihsel perspektiften* bir açılım sağlamak amacıyla olan bu çalışmada büyük ölçüde klasik metinlerin incelenmesiyle yetinilmiştir. Elbette siyasal strateji gibi bir konunun günümüzdeki soru ve sorunlarının çözümüne burada incelenen tarihsel kesitteki tezlerin ve önermelerin ne derece katkı sağlayabileceği tartışmalıdır. Zaten bu çalışmanın amacı da böylesi bir tartışmaya kapı aralamak üzere öncelikle “elimizdeki” teorik mirası hatırla(t)maktır. Özellikle Türkiye’de siyasal strateji meselesinin akademik ve siyasi tartışmaların gündeminden ne kadar uzakta kaldığı göz önüne alınırsa konuya böylesi bir giriş yapmanın gerekliliği daha iyi anlaşılabilir.

I. Marx ve Engels’te Devrim Kuramı

Marksizmde devrim kavramı genelde iki anlamda kullanılır. Birincisi, bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçişi anlatır (bu, proletaryanın toplumsal kurtuluşudur) ve buna “toplumsal devrim” adı verilir. Toplumsal devrim üretim ve mülkiyet ilişkileri başta olmak üzere tüm toplumsal ilişkilerde köklü değişikliklere yol açar.

Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir **toplumsal devrim** çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder (Marx, 1993: 23; vurgu: MŞ].

Devrim kavramının ikinci kullanımı, siyasal iktidarın bir toplumsal sınıftan diğerine geçmesi anlamındadır. Bu, proletaryanın siyasal kurtuluşudur ve “siyasal devrim” olarak adlandırılır. Toplumsal devrim bir “süreç”tir, geniş bir zamana yayılır; oysa siyasal devrim bir “an”dır, iktidarın el değiştirdiği kısa zaman kesitine işaret eder. Marx yazılarında, daha çok, insanlığın kurtuluşunu proletaryanın kurtuluşuna bağlayarak, proletaryanın kurtuluşundan daha ileri bir uğrağı işaret eden toplumsal devrimin teorisini kurmuştur. Marx ve Engels’in, Çulhaoğlu’nun da belirttiği üzere (1997: 153-154), bütünlüklü ve sistematik bir siyaset kuramı geliştirmiş oldukları söylenemez ama yine de onların çalışmalarından bir siyasal devrim kuramının ana çizgilerini çıkarmak mümkündür.

Marx ve Engels, daha ilk eserlerinden itibaren işçi sınıfının ilk hedefinin iktidarın ele geçirilmesi olduğunu belirtmişlerdir. Devrim ve iktidar sorunu üzerinde durdukları ilk önemli eserleri *Alman İdeolojisi* idi. “Tarihsel materyalizmin doğum belgesi” (Milhau, 1987: 10) olarak kabul edilen bu eserde, komünist için sorunun “mevcut dünyayı devrimci bir şekilde değiştirmek” olduğu saptanmakta (Marx ve Engels, 1987: 49) ve bunun yolunun da siyasi iktidarın proletarya tarafından fethedilmesinden geçtiği belirtilmektedir:

“... egemenlik özlemindeki her sınıf, kendi egemenliği bütün eski toplumsal biçimlerin ve genel olarak egemenliğin ortadan kaldırılmasına neden oluyorsa da, proletarya için olduğu gibi, evet buradan çıkan sonuç, bu sınıfın, sırası geldiğinde kendi öz çıkarını, herkesin çıkarı olarak ortaya koymak üzere ilkin siyasal iktidarı ele geçirmesi gerektiği sonucudur, bu, bu sınıfın, başlangıçta yapmak zorunda olduğu şeydir” (Marx ve Engels, 1987: 60-61).

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*’nde, işçi sınıfının siyasal hareketinin tarihsel olarak devrimci bir nitelik taşımasının zorunlu olduğunu ileri sürmüşler, yalnızca egemen sınıfı devirmek için değil, ama aynı zamanda sınıfları bütünüyle ortadan kaldırmak için de komünist bir devrimin zorunlu olduğunu vurgulamışlardır:

...her devrimci savaşım, o zamana kadar hükmetmiş olan sınıfa karşı yönelir. ... komünist devrim, ... bütün sınıfların egemenliğini sınıfların kendileriyle birlikte ortadan kaldırır, çünkü bu devrim, artık toplum içinde bir sınıf olarak ele alınmayan, artık toplum içinde bir sınıf diye tanınmayan, ve daha şimdiden artık bugünkü toplum içindeki bütün sınıfların, bütün milliyetlerin, vb. yok oluşunun ifadesi olan bir sınıf tarafından gerçekleştirilir. ... Yığın içinde bu komünist bilincin yaratılması için ve gene bu işin kendisinin de iyi bir sonuca götürülebilmesi için insanların yığınsal bir değişikliğe uğraması zorunlu olarak kendini ortaya koyar, böyle bir biçim değişikliği ise ancak pratikteki bir hareketle, bir **devrimle** yapılabilir; bu devrim, demek ki, yalnızca **egemen** sınıfı devirmenin tek yolu olduğu için zorunlu kılınmamıştır; **ötekini deviren** sınıfa, eski sistemin kendisine bulaştırdığı pislikleri süpürmek ve toplumu yeni temeller üzerine kurmaya elverişli bir hale getirmek olanağını ancak bir devrim vereceği için de zorunlu olmuştur (69-70).

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*’ndeki bu soyut teorik formülasyonları *Komünist Manifesto*’da daha somut düzeyde yeniden ürettiler. Uluslararası İşçi Derneği’nin (Komünist

Birlik) programı olarak kaleme alınan ve 1948 yılının ilk günlerinde yayınlanan *Komünist Manifesto*, insanlığın kurtuluşunun proletaryanın toplumsal kurtuluşu uğrağından geçtiğini, işçi sınıfının siyasal ve toplumsal kurtuluşu içinse öncelikle kendi bağımsız siyasal hareketini oluşturması gerektiğini güçlü bir biçimde vurguluyordu. Böylece, 1848 devrimlerinde taraf olarak sahneye çıksa da henüz bağımsız siyasal programını açığa çıkarmamış bulunan işçi sınıfının radikal burjuvazinin programından kopuşu için önemli bir adım atılmış oluyordu. Marx ve Engels bu eserlerinde işçi sınıfının ilk hedefini şöyle tarif ediyorlardı: “... burjuva egemenliğinin yıkılması ve siyasal iktidarın proletarya tarafından fethedilmesi” (2000: 20).

Manifesto, asıl olarak işçi sınıfının “en ileri ülkelerde” uygulanabilecek programını -ana çizgileriyle- ortaya koyuyordu. Bu programın uygulanabilmesi ise iktidarın sınıf karakterinin değiştirilmesine bağlıydı ki, bu da ancak “zor” yoluyla olabilirdi. Bununla birlikte Marx ve Engels, *Manifesto*'da ortaya koydukları programın, gelişmişlik düzeyine göre ülkeler arasında farklılaşabileceğini de vurguluyorlardı. Çeşitli Avrupa ülkelerine ilişkin analizlerinde, işçi sınıfının iktidar mücadelesinin ülkelerin somut koşullarına göre bir strateji izlemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Örneğin, henüz burjuvazinin iktidara gelmediği Almanya'da, işçi sınıfının öncelikle mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele etmesi gerektiğini, ancak burjuvazi iktidara gelir gelmez işçi sınıfının burjuvaziye karşı kendi devrimini gündeme alması gerektiğini ileri sürüyorlardı (27-40). *Manifesto*'da genel bir kesinlikmiş gibi görünen devrimin zor yoluyla gerçekleşeceğine dair vurgu ise Marx ve Engels'in sonraki bazı yazılarında, örneğin İngiltere için, yerini “barışçı ve yasal devrim” beklentisine bırakabiliyordu (Engels, 2000: 38). Bunun gibi, *Komünist Manifesto*'da ortaya konulan programın, mevcut devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle uygulanabileceğine ilişkin ima da, yerini, 1872 yılında *Manifesto*'nun Almanca baskısına yazdıkları önsözde, “işçi sınıfının yalnızca hazır devlet aygıtına el koyarak onu kendi amaçları için işletemeyeceği” vurgusuna terk ediyordu. Ayrıca, *Manifesto*'da “ezici çoğunluğun, yine ezici çoğunluğun çıkarına olan bağımsız hareketi” olarak tanımlanan işçi sınıfının iktidar kalkışması, Marx ve Engels'in sonraki eserlerinde, sosyalizm düşüncesi tarafından yönlendirilen bir ön örgütlenme koşuluna bağlanacaktı (Molyneux, 1991: 32-33).

Görülebileceği üzere *Komünist Manifesto*, işçi sınıfının iktidar stratejisi bakımından şu sorun alanlarını tanımlamamızı olanaklı kılıyor: işçi sınıfı iktidarının kurulabilme olanağının ülkenin gelişmişlik düzeyi ve buna bağlı olarak sınıfsal yapısıyla ilişkisi (aşamalı ya da

doğrudan devrim); iktidara gelişin biçimi (zor yolu ya da barışçı yol); hazır devlet aygıtına yaklaşım tarzı (bu aygıtı kullanmak ya da parçalamak); iktidar hareketinin işçi sınıfıyla bağı (Blanquici “küçük bir azınlığın komplocu eylemine karşı “büyük çoğunluğun öz bilinçliliğe sahip bağımsız hareketi”). Bu temalar Marx ve Engels’in sonraki yapıtlarında hiçbir zaman sistematik olarak ele alınmamış olsalar da, çeşitli yazılarında, özellikle de Marx’ın Fransa’daki siyasal gelişmeleri ele aldığı kitaplarında işlenmişlerdir. Bu sorunlar günümüze kadar gelen tarihsel süreçte Marksizmle ilişkili siyasal hareketlerin iktidar stratejisi tartışmalarının da başlıca gündemini oluşturmuştur.

Marx ve Engels’i iktidar sorununa daha yakından bakmaya iten olay 1848 devrim ve karşı devrimleridir. Marx’a göre (1996: 41), ilk siyasal deneyimini Fransız Devrimi geleneği içinde edinmiş olan ve 1830’da “burjuva monarşisi” için, 1848’de ise “burjuva cumhuriyeti” için burjuvazinin yanında savaştan, henüz kendi istediklerini siyasal bir plan ve program olarak ayırtamamış işçi sınıfının, 1789’dan beri yan yana savaştığı radikal burjuvazinin sloganlarını kendi sloganları olarak hatırlaması ve 1848 devrimleri sırasında burjuvazinin “üç renkli bayrağı önünde kırmızı bayrağı indirmesi” tarihsel olarak anlaşılabilir bir gelişmeydi. Tam da bu nedenle 1848 devrimleri, Marx ve Engels’te, proletaryanın bağımsız siyasi hareketini geliştirmesi gerektiğine dair güçlü bir kanaat yaratmış ve onların dikkatini proletaryanın kurtuluşunun nesnel engellerine, -ki bu engeller, kapitalizmin proletaryanın maddi kurtuluşunu geliştirebileceği bir evreye kadar olgunlaşmamış olması olarak özetlenebilir- çekmiştir. Marx ve Engels’in işçi sınıfı iktidarının kurulabilme olanağını ülkenin gelişmişlik düzeyine ve sınıfsal yapısına bağlamaları, 1848 Devrimi ve Paris Komünü’ne ilişkin analizlerinde açık bir şekilde görülebilir.

Fransa’da Sınıf Savaşları’nda Marx, ilk kez taraf olarak tarih sahnesine çıkan işçilerin siyasi bilinçlerinin “burjuvaziyle yan yana kendilerini özgürleştirebileceklerine” ve “öteki burjuva uluslarla yan yana ve Fransa’nın ulusal sınırları içinde bir proleter devrimi tamamlayabileceklerine” ilişkin düşüncelerle sınırlı kalmasını bu şekilde açıklar: Fransa’nın iktisadi ve tarihsel koşulları bir proletarya devrimi için yeterince olgunlaşmış değildir. Feodal toplumun maddi köklerini söküp atacak ve üzerinde bir proleter devrimin gerçekleşebileceği tek alanı düzleyecek, engelleri ortadan kaldıracak olan sanayi burjuvazisinin egemenliği henüz kurulmamıştır (1996: 42-43). Engels, aynı düşüncüyü, *Almanya’da Devrim ve Karşı Devrim*’de proletaryanın diyalektik olarak burjuva iktidarı bir kez kurulduktan sonra daha

önce bayrağı altında yürüdüğü burjuva programdan kopacağı öngörüsü ile birlikte şöyle vurgular:

Burjuvazinin çeşitli bölüntüleri ve hele en ilerici bölüntüsü, büyük sanayiciler, siyasal iktidarı ellerine alıp da devleti gereksinimleri uyarınca dönüştürmeden önce işçi hareketi, hiçbir zaman bağımsız değildir, hiçbir zaman salt proleter bir nitelik taşımaz. İşte ancak o zamandır ki, patronlar ile işçiler arasındaki çatışma eli kulağında bir durum alır ve artık ertelenemez; işçi sınıfı artık aldatıcı umutlar, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek vaatlerle kendini oyalatmaz; 19. yüzyılın büyük sorunu, proleterliğin ortadan kaldırılması, açıkça ve gerçek yüzü ile, en sonunda birinci plana geçer (Engels, 1992:17).

Hal Draper'in de belirttiği gibi (1978: 183-184), *Fransa'da Sınıf Savaşları*'nda Marx, ve bir yıl önce "hakiki sosyalistler"i eleştirmek için yazdığı broşürde Engels, proletaryanın doğrudan iktidara gelebilmesini, burjuvazinin henüz iktidara gelmediği ülkelerde mutlakıyetçi krallıkların burjuva devrimleriyle alaşağı edilmesi önkoşuluna bağlamışlardır. Marx, proletaryanın mutlakıyetçiliğe son verme işinde burjuvazinin yerini niçin alamayacağını açıklamaya çalışmış ve eğer proletarya burjuvazinin siyasi yönetimini yıksaydı bile onun zaferi geçici ve sadece burjuva devriminin yararına olurdu, diye yazmıştı.³

İşçi sınıfı iktidarının, sanayi burjuvazisinin egemen olduğu ileri bir kapitalist ülkede gerçekleşebileceği düşüncesi, Marx ve Engels'in 1848'e ilişkin yorumlarında başat olmakla birlikte, özellikle 1848 Haziranında burjuvazinin devrime "ihnet etmesi", Marx'ı burjuvazinin ilerici çağının bitmiş olduğu saptamasına yöneltti. Burjuvazinin "kendi devrimine" ihnetini ve küçük burjuvazinin kararsızlığını gören Marx, devrimde öncülüğü artık proletaryanın alması gerektiğini ve bunun için de bağımsız olarak örgütlenmenin şart olduğunu saptadı. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde sınıfsız topluma ulaşmak için bir geçiş dönemi olarak "proletarya diktatörlüğü"nü savunuyordu. İşçi sınıfı bağımsız politika yapmak için bağımsız örgütlenmeli, fakat gerektiğinde küçük burjuvazi ile (onun kararsızlığını ve ürkekliğini unutmadan), ittifak yapmaktan da kaçınmamalıydı. Proletarya küçük burjuvaziye sonuna kadar zorlamalı, ama onun durduğu yerde devrim bayrağını tereddüt etmeden kendisi almalıydı. Bu anlamda "devrimin sürekliliği" esastı (Marx, 1996: 130). Draper'in de belirttiği gibi (1990: 24-25) Marx'ın 1848 Alman devrim deneyiminden çıkardığı en önemli ders, Alman burjuvazisine *kendi* devrimini yaparken güvenilemeyeceği, eninde sonunda

³ Oysa aynı dönemde yaşayan ve devrim günlerini yakından izleyen Alexis de Toucville, 1848 Şubat devrimini "bir sınıfa karşı sınıf mücadelesi" olarak değerlendirmiş - işçi sınıfının burjuvazinin yanında, burjuva cumhuriyet için savaştığı tespitini yapan, nesnel koşullar elvermediği için de işçi sınıfının yenilgisini kaçınılmaz olarak gören Marx'ın aksine- ve devrimin "tümüyle burjuvazinin dışında ve burjuvaziye karşı yapılmış" olduğunu vurgulamıştır (akt. Küçük, 1991: 182, 195). Toucville'e göre 1848'de işçi sınıfının yenilgisi kaçınılmaz değildi ve esas olarak yapılan taktik hataların sonucuuydu.

gerçekleşecek proleter sosyalist devrimin temelini burjuva demokratik devrimin hazırlayacağıydı. Almanya'daki devrim, aşırı devrimci proletarya iktidarı ele geçirene kadar, aşamadan aşamaya atlayıp hep ileri itilmek zorunda kalacaktı. Marx'ın "sürekli devrim" diye özetlediği anlayış buydu: proletarya iktidarı alana dek duraklamayan devrim.

Böylece Marx ve Engels, bir ülkede sosyalizme geçebilmek için öncelikle o ülkede kapitalist gelişmenin belli bir aşamaya ulaşması ve sanayi burjuvazisinin egemenliğinin kurulması gerektiği yolundaki "aşamacı" düşüncelerini revize etmiş oluyorlardı. Proletarya, *kendi* devrimini yapmakta tereddüt eden burjuvazinin yerini alabilir ve devrimi kesintisiz bir biçimde sosyalist devrime dönüştürebilirdi. Ancak devrimin gerçekleşme biçiminin her ülkede aynı olması da beklenmemeliydi. Nitekim, 1882 yılında *Komünist Manifesto*'nun Rusça baskısına yazdıkları önsözde, işçi sınıfının iktidar mücadelesinin her ülkede farklı bir yol izleyebileceğine dair bir vurgulamada bulunmuşlardı. Rusya'nın Batı'nın tarihsel gelişme sürecinin aynısını izlemek zorunda kalmayabileceğini belirten Marx ve Engels'e göre, eğer Rus devrimi Batı'daki bir proleter devrimin işareti olabilirse, Rus ortak toprak mülkiyeti de komünist bir gelişmenin başlangıç noktası olabilirdi (200: 51).⁴ Bu yazılanlardan, komünizme geçmek için her ülkede öncelikle kapitalizmin hakim üretim biçimi haline gelmesini ya da aynı anlama gelmek üzere önce burjuva egemenliğinin gerçekleşmesini beklemenin zorunlu olmayabileceği sonucu çıkıyordu. Yine de bu olasılığın, Batıdaki gelişmiş ülkelerde sosyalizmin kurulmuş ya da kısa süre içinde kurulacak olması koşuluna bağlandığına dikkat çekmekte yarar var.

Daha önce de değindiğimiz gibi Marx ve Engels, *Komünist Parti Manifestosu*'nda işçi sınıfının iktidara geldikten sonra hazır devlet aygıtını kendi hesabına kullanabileceğini belirtmişlerdi. Fakat Marx, 1848 devrimlerinin ve Paris Komünü'nün tarihsel tecrübesini değerlendirirken, Manifesto'daki bu öngörünün yeterli olmadığı sonucuna ulaştı. 1852 tarihli *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde hazır devlet aygıtı hakkında şöyle diyordu: "Bütün siyasal devrimler bu makineyi kıracakları yerde, yetkinleştirmekten başka bir şey yapmadılar" (1990:136). 1871'deki Paris Komünü deneyimini yaşayacak olan Marx, zamanında bu sözlerle ne kast etmiş olduğunu açıklama gereği duyacak, 12 Nisan 1871'de, Komün günleri içinde Ludwig Kugelmann'a yazdığı mektupta şöyle diyecekti:

⁴ Marx, bir olasılık olarak Rusya'nın kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme geçebileceğinden, bu Önsöz'den bir yıl kadar önce Vera Zasuliç'e yazdığı bir mektupta da söz etmişti (akt. Frank, 1991: 14-17).

..18 *Brumaire*'imin son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'daki gelecek devrim girişiminin bürokratik ve askeri makineyi şimdiye kadarkinden farklı olarak artık başka ellere geçirmeye değil, *ortadan kaldırmaya* dayanacağını belirtiyorum. Kıta üzerindeki her gerçek halk devriminin ilk koşulu budur (1991: 146).⁵

Marx'a göre, burjuva devlet makinesini devralmakla yetinemeyecek olan proletarya, kendi iktidarını, proletarya diktatörlüğünü kurmaya yönelecekti. Ona göre bu iktidarın, Paris Komünü deneyiminden çıkarılan temel özellikleri şunlardı: zorunlu askerliğe dayalı ve yöneticileri seçilmemiş bir kurum tarafından atanan sürekli ordunun lağvedilerek yerine gönüllü ve seçime dayalı halk milisinin getirilmesi; devletin yasama ve yürütme organlarının tek bir seçilmiş kurum çerçevesinde birleştirilmesi; bürokrasinin ve tüm yöneticilik görevlerinin seçime ve her an görevden geri alınabilme tahdidine bağlı kılınması, böylece yöneticiliğin kalıcı bir toplumsal statü olmaktan çıkarılması; yönetici maaşlarının en yüksek işçi ücreti ile sınırlanması, böylece yöneticiliğin maddi açıdan da cazip olmaktan çıkarılması (1991: 58-59). Marx, Paris Komünü'nün bulduğu bu siyasal biçimi proletarya diktatörlüğü olarak tanımlayacaktı. Nitekim Engels, *Fransa'da İç Savaş*'ın girişinde "Paris Komünü, proletarya diktatörlüğüydü" diye yazacaktı (1991: 20).⁶

Marx ve Engels'in eserlerinde, işçi sınıfının iktidar mücadelesi bakımından temel sorun oluşturan alanlardan biri de iktidarın zor yoluyla mı yoksa barışçı yolla mı alınacağına ilişkindi. Yukarıda belirtildiği gibi, Komünist Manifesto'da genel bir zor vurgusu ön plandaydı. Bununla birlikte, işçilerin iktidar mücadelesinin deneyimlerinden çıkan sonuçlar Marx ve Engels'i, iktidarın, belirli koşullarda, yasal ve barışçı yollarla da alınabileceği düşüncesine götürdü. Bu konu Marx ve Engels sonrasında da önemli bir tartışma konusu olmaya devam edecektir.

Marx, 1872 tarihli Lahey Söylevi'nde sosyalizme barışçıl geçişten söz ediyor, İngiltere, Birleşik Devletler, Hollanda gibi demokratik görünümüne sahip ülkelerde Sosyalist Parti'nin seçim kazanarak iktidarı alabileceğini, en azından böyle bir olasılıktan söz edilebileceğini belirtiyordu. Engels de kimi yapıtlarında, özellikle Almanya için parlamenter geçişin mümkün olabileceğini yazmış, ama bu eğilimi asla mutlaklaştırmamıştı (Balibar, 1998: 149). Bu

⁵ Marx, Paris Komünü deneyimini işçi sınıfının iktidar mücadelesi açısından değerlendirirken de, "... işçi sınıfı devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemez" diye yazacaktı (1991: 54).

⁶ Bununla birlikte Paris Komünü'nün, Birinci Enternasyonal içindeki tüm siyasal akımlar için, hazır devlet aygıtı karşısında takınılacak tutum bakımından aynı anlamı taşımadığını belirtmek gerekir. Bakunin, devlet aygıtının derhal ortadan kaldırılması gerektiğini savunurken, Blanqui kararlı bir azınlık tarafından ele geçirilecek devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından kullanılabilmesi görüşündeydi. Nitekim bu tartışmalar kısa süre sonra I. Enternasyonal'in dağılmasına yol açacaktı.

konuda, Engels'in birbirine yakın tarihlerde şu iki farklı görüşü savunduğu bilinmektedir. Engels, *Erfurt Programının Eleştirisinde*, programın sosyalizme barışçıl ve tedrici geçiş ile ilgili bölümlerini eleştirmiş, "halk temsilciliğinin tüm gücü elinde topladığı, ulusun çoğunluğu arkanda oldukça, anayasa gereğince her şeyi yapabileceğin ülkelerde; Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde, hanedanı satın alma sorununun her gün basında tartışıldığı ve bu hanedanın halkın iradesi karşısında aciz olduğu İngiltere gibi monarşilerde" böyle bir olasılıktan söz edilebilse bile, "hükümetin neredeyse her şeye kadir olduğu ve Reichstag ve tüm diğer temsil organlarının gerçek güce sahip olmadığı Almanya'da" bunun söz konusu olamayacağını" ileri sürmüştü (Engels, 1999: 95). Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşmaları* adlı eserine 1895'te yazdığı Giriş'te ise, biçimsel demokratik kurumları övdükten ve bunların proletarya için öneminden söz ettikten sonra, özellikle Almanya'da sosyal demokrasinin özel bir durumu olduğunu, seçimlerde kazanılan başarıların artarak devam etmesini umduğunu, partinin gelecekte orta katmanların ve küçük burjuvazinin de desteğini alarak, parlamenter yoldan iktidara gelebileceğini yazmıştı (1996:185-186). Engels'in Almanya konusundaki görüşlerinin değişmesinin nedeni, o yıllarda Almanya'da genel oy hakkının genişlemesi ve seçimlerde Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin aldığı oyların giderek yükselmesi idi. Yine de, Engels'in bu yazısı Sosyal Demokrat İşçi Partisi tarafından, metnin barışçıl geçişi ön plana çıkaran yerleri vurgulanmış şekilde ve diğer kısımları sansürlenmiş olarak yayınlanınca, Engels buna tepki göstermiş, konu ile ilgili olarak Kautsky'ye yazdığı bir mektupta barışçıl geçişin her zaman her yerde geçerli olamayacağını vurgulama gereği hissetmişti (1996:185-186).

Marx ve Engels'in, Batıda gerçekleşecek bir sosyalist devrimi ancak üretici güçlerin gelişmesini durduracak bir iktisadi kriz koşullarında mümkün gördüklerine de değinmek gerekir. Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları*'nda; burjuva toplumunun üretici güçlerinin, burjuva koşulların kendilerine izin verdikleri ölçüde, gür bir şekilde gelişebildikleri bir iktisadi gelişmişlik ve refah düzeyinde proletarya devriminden söz edilemeyeceğini, böyle bir devrimin ancak modern üretici güçlerin ve burjuva üretim biçimlerinin birbirleriyle çatışma haline geldikleri evrelerde olanaklı olacağını yazmıştı (1996: 140). Marx'a göre, "yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımın ardından olanaklıydı, ama biri ne kadar kesirse, öteki de o kadar kesindi" (1996: 141). Engels de, bu yapıta 1895'ta yazdığı Giriş'te, aynı görüşü vurgulu bir şekilde tekrarlayacaktı (1996: 9).

Marx'ın işçi sınıfı devrimi ile ülkenin iktisadi gelişmişlik düzeyi ve iktisadi krizler arasında kurduğu ilişki, iktidarın zorla ya da barışçı yolla alınmasına ilişkin tartışmalarda bir dayanak noktası olmuştur. Sözelimi Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi Marx'ın bu konudaki düşüncesini barışçı yolu mutlaklaştırmak amacıyla kullanabilmişti.

2. İkinci Enternasyonal

Proletaryanın kurtuluşunu program edinen I. Enternasyonal, Paris Komünü ve sonrasında çıkan tartışmalar üzerine dağılmıştı. II. Enternasyonal, Paris Komünü'nde yenilgiye uğrayan işçi hareketinin tarihsel deneyiminden çıkan derslerin ışığında ve Alman Sosyal Demokrat Partisi gibi güçlü kitlesel partilerin öncülüğünde 14 Temmuz 1889'da kuruldu. Örgütü oluşturan partilerin o dönemde bazı seçim başarıları ve geniş bir kitle desteği elde etmesi, sosyalist devrim ve siyasal strateji konusundaki tartışmanın içeriğini de etkiledi. II. Enternasyonal'de devrim sorunu, daha çok, ekonomik-determinist bir yaklaşımla ele alındı.

Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1875 tarihli *Gotha Programı*'nın etkisindeki II. Enternasyonal'de, kapitalizmin devrevi bunalımlar sonucunda kaçınılmaz olarak çökeceği, bunun tarihin yasaları tarafından belirlenmiş olduğu düşüncesi genel kabul gördü. Alman sosyal demokrasisinin 1891 tarihli *Erfurt Programı* Marksizmin bu ekonomist yorumunu daha da ileri götürdü. Programın ilk bölümünde kapitalist toplumun karakteristik özellikleri ele alınmıyor ve kapitalizmin kaçınılmaz bir çöküşe doğru gittiği belirtiliyordu. Programın ikinci bölümünde ise sosyal demokrasinin, kapitalizmin çöküşüne kadar geçecek olan süreçte yürüteceği mücadelenin programına yer verilmişti. Bu süreçte sosyal demokrasinin yapması gereken şey kapitalizmin sınırları içinde kalarak reformlar için mücadele etmektir. Kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesi sonucu üretim ilişkileriyle çelişkiye düşecek ve kendiliğinden çökecek olduğu için sınıf mücadelesi de belirleyici önemini kaybedecekti (Güç, 1988: 398).

Ancak kapitalizm 1870'lerden beri genişleme dönemi içindeydi ve 1890'lar boyunca da iktisadi refah düzeyinde önemli bir artış görülmüştü. Bu durum çöküş teorisinin gücünü zayıflatmıştı ve ilk tepki, kendisi de *Erfurt Programı*'nın hazırlayıcılarından olan Bernstein'dan geldi. Ona göre (1991: 22), toplumsal koşullar, *Manifesto*'da anlatıldığı ölçüde sınıfların ve şeylerin şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir duruma dönüşmemişti. Toplumsal zenginlikte görülen muazzam artışla birlikte büyük kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı artmıştı. Mademki kapitalizm

gelişmeye devam etmekte ve genel refah artmaktaydı, o halde çöküş teorisi geçersizdi, dolayısıyla devrim düşüncesinden vazgeçilmeliydi. Bernstein'e göre sosyal demokrasinin yapması gereken, demokratik reformlar için mücadele etmek ve üretici güçlerin gelişmesine katkıda bulunmaktı. Bernstein açıkça Marksizmin "revize" edilmesinin zorunluluğundan söz ediyordu.

Programın bir diğer hazırlayıcısı olan Kautsky ise kapitalizmin çöküşe doğru gittiği fikrinde ısrarlıydı, "toplumsal devrim" ve "proletarya diktatörlüğü" gibi kavramların da hâlâ geçerli olduğunu düşünüyordu. Fakat o da sosyalizme geçişte zor'un rolünü reddediyor, barışçıl geçişi mutlaklaştırıyordu. Ona göre sosyalist devrim, sosyal demokrasinin parlamentoda çoğunluğu almasından başka bir şey değildi. Kapitalizmin gelişmesi işçi sınıfını nicel olarak büyüteceği için sosyal demokrasinin parlamentoda çoğunluğu elde etmesi zaten kolaydı. Devrimci partiye düşen de kapitalizmin çöküş anını beklemekten başka bir şey değildi. Kautsky'e göre "sosyal demokrasi devrimci bir partidir, ancak devrim yapan bir parti değildir" (aktaran Bora, 1988: 434). Dolayısıyla Kautsky'e göre işçi sınıfının iktidara gelişi ancak yasal ve barışçı yoldan olabilirdi. Nitekim Kautsky, "parlamentar bir sistem tıpkı burjuvazinin diktatörlüğünün bir aracı olduğu gibi, proletaryanın diktatörlüğünün bir aracı olarak da işe yarayabilir" diyor ve işçi sınıfı iktidarı için parlamenter yol yerine kitlelerin devrimci eylemini önerenleri "politik açıdan kör olmakla" suçluyordu (akt. Draper, 1990: 74). Parlamenter yolun bu şekilde mutlaklaştırılması, Kautsky'nin mevcut devlet aygıtı konusundaki düşüncesini de koşullandırıyor. O, halihazırdaki devlet aygıtının sosyalist amaçlar için de kullanılabilmesi kanısındaydı. Böylece, Marx ve Engels'in çok az ülke için, çok özel koşullarda sınırlı bir olasılık olarak değerlendirdikleri barışçıl ve parlamenter yol olanağı Kautsky tarafından bir kural haline getirilmiş oluyordu (Draper, 1990: 75-76).

Kautsky'nin parlamenter yolla iktidara gelip hazır devlet aygıtını sosyalist amaçlarla kullanma tezi ve buna paralel olarak Bernstein'in "aşamalı reformlar taktiği" ile sosyalizme barışçıl geçiş tezi II. Enternasyonal içinde başını Luxemburg, Troçki ve Lenin'in çektiği muhalifler tarafından şiddetle eleştirilecekti. Kendi aralarında da çeşitli konularda ayrılıklar bulunmasına karşın Lenin, Troçki ve Luxemburg; Marx ve Engels'in proletaryanın siyasal kurtuluşunu siyasal devrime bağlayan ve siyasal devrimin de burjuva devlet aygıtını ortadan kaldırmaya yönelmesi gerektiğini savunan görüşlerinin izleyicisi olmuşlardır.

Toplumu kapitalist biçimden sosyalist biçime dönüştürme gibi en önemli tarihsel devrimin gerçekleştirilmesinde parlamentonun yetkili mercii olamayacağını savunan Luxemburg, bu tarihsel devrimde sosyal reformun bir araç olabileceğini reddetmiyor, ancak bunun toplumsal devrim amacı yerine ikame edilemeyeceğini belirtiyordu (Luxemburg, 1993: 41, 100).

Troçki ise dünya ölçeğinde iktisadi gelişmenin eşitsiz ve sıçramalı karakterini göstermeye çalışarak, giderek II. Enternasyonale egemen olmaya başlayan “kendiliğindenci” tavra karşı çıktı. Ona göre yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerdeki genç işçi sınıfının dinamizmi, bu ülkelerin yeterince gelişkin olmayan üretici güçlerinin yarattığı handikabı aşmasını sağlayabilirdi. Troçki bu noktadan hareketle, -biraz ileride değineceğimiz- ünlü “sürekli devrim” tezini geliştirecekti (Laçiner, 1988: 419).

Lenin, Kautsky'nin işçi sınıfının hazır devlet makinesini kırmak zorunda olduğuna ilişkin Marksist tezi görmezden gelmesini iki nedene bağlıyordu. Birincisi, Marx'ı, iktidarı ele geçirmekten değil de yavaş bir evrim fikrine ağırlık vermekten yanaymış gibi göstermek; ikincisi, işçi sınıfı devriminin devlet karşısındaki görevlerini “büyük bir dinginlikle geleceğe bırakılabileceğini” savunmak. Lenin'e göre, işçi sınıfı devriminin devlet karşısındaki temel görevi bir cümleyle özetlenebilirdi: “bürokratik askeri makineyi paramparça etmek” (1992: 34).

Lenin ve Troçki, II. Enternasyonal içinde Bernstein ve Kautsky'nin reformcu ve parlamentarist tezlerine karşı ortak eleştiri noktalarına sahip olmakla birlikte, siyasal devrim kuramının ana temaları bakımından birbirleriyle de ihtilaflıydılar. Bu konu aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

3. LENİN: Burjuva Demokratik Devrimden Sosyalist Devrime

Türkiye sol hareketinin siyasal devrim tartışmalarında merkezi bir yer tutan ‘devrimin aşamaları’ sorunu esas olarak Lenin'in Rus devrimi üzerine yaptığı analizlere dayanıyordu. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türkiye sosyalist hareketinin neredeyse doğuş anından başlayarak, Rus Marksizmiyle yakın bir temas halinde olmasıydı. Türkiyeli sosyalistler, Marx'ın eserlerinde dağınık ve sistematize edilmemiş bir halde bulunan devrim kuramının ipuçlarını aramak yerine, gerçekleştirilmiş bir devrimin arkaplanındaki devrim kuramıyla ilgilenmeye daha yatkındılar. 1905 Rus Devriminden, 1917 Ekim Sosyalist Devrimine uzanan

süreçte, bu devrimin önderi tarafından geliştirilip pratik bir anlam da kazanmış olan iktidar tecrübesini edinmek, kendilerini de “yakın” bir devrimin özneleri olarak gören Türkiyeli sosyalistlere en gerçekçi ve en kısa yol olarak görünüyordu. Ne de olsa Lenin, Marksist devrim teorisine en büyük katkıyı yapmış; öncü parti, dışarıdan bilinç, zayıf halka, emperyalizm, hegemonya gibi başlıklarda toplanabilecek olan bu katkılarla Marksizmin iktidar perspektifinde önemli bir sıçrama gerçekleştirmişti.

20. yüzyılın başlarında, tarihin pek nadir tanık olabileceği altüst oluşlar ve devrimlere sahne olan Rusya özelinde Lenin tarafından yapılan analizlerin, hele hele siyasal devrim konusundaki stratejik ve taktik açılımların, ana çizgileriyle incelenmesi, yönetsel bakımdan kimi sonuçlara ulaşmayı olanaklı kılar. Lenin, tıpkı öğrencisi olduğu Marx ve Engels gibi, kitlelerin tarihsel deneyimlerini çözümlüyor, onlardan taktik dersler çıkarıyor ve kuramını bu doğrultuda gözden geçiriyordu. Lenin’in devrim kuramını ana çizgileriyle ortaya koyabilmek bakımından bu yönetsel tutumun göz önüne alınması gerekir. Bunun anlamı, Lenin’in Rus İşçi Devrimine ilişkin ortaya koyduğu strateji ve taktiklerin, dünyanın bütün ülkeleri için hazırlanmış kuramsal formüller değil; belirli bir ülkenin belirli bir andaki toplumsal ve iktisadi yapısı, sınıfların gelişmişlik ve bilinç düzeyleri, siyasal hayata katılım biçimleri gibi hususların değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar olduğudur.

Lenin’in, Rus işçi sınıfının iktidar mücadelesi, aynı anlama gelmek üzere siyasal devrim mücadelesi bakımından “aşamalı” bir devrim modelini savunduğu bilinir. Bu aşamalardan ilki demokratik devrim, ikincisi ise sosyalist (ya da Lenin’in daha çok kullandığı deyimle *proleter*) devrimdir. Lenin bu aşamalar arasında bir bekleme dönemi öngörmez; tersine, iki aşama arasındaki süreçte, işçi sınıfı iktidarını, yani sosyalist devrimi hedefleyen mücadelenin kesintisiz olarak devam edeceğini ileri sürer.

Lenin’in aşamalı devrim kuramının kökeni Marx ve Engels’e uzanır. Marx ve Engels –ilgili bölümde değindiğimiz üzere- Alman Devrimini çözümlerken işçi sınıfının, öncelikle mutlak monarşiye ve feodal toprak mülkiyetine karşı burjuvaziyle birlikte mücadele etmesi gerektiğini öngörmüş, ancak burjuvazi iktidara gelir gelmez işçi sınıfının burjuvaziye karşı kendi devrimini gündeme alması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Yine Marx, 1848 Fransız devrimlerini incelerken, işçi sınıfının kendi iktidarı için mücadeleye başlayabilmesi için öncelikle sanayi burjuvazisinin iktidarının kurulması gerektiğini öngörmüştü. Lenin, Rus işçi

sınıfının iktidar perspektifine ilişkin stratejik analizlerinde büyük ölçüde bu şemaya bağlı kaldı.

Lenin'in Rusya'daki 1905 Devrimi sırasında yazdığı *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* adlı kitabı, devrim ve iktidar stratejisi konusunda herhalde dünyada en çok referans alan kaynaktır. 1905 öncesi Rusya'da Lenin de dahil olmak üzere tüm sosyalistler gündemde bir burjuva demokratik devrim olduğu konusunda hemfikirdi. Ancak devrimde hangi sınıf/sınıfların öncülük yapacağı ve ittifaklar konusunda anlaşmazlıklar vardı. Menşevikler, Rusya'da henüz kapitalist aşamanın tamamlanmadığı gerekçesiyle, iktidarı burjuvazinin alması gerektiğini savunmaktaydılar. Lenin ise, devrimin burjuva demokratik bir devrim olacağını kabul etmekle birlikte, burjuvazinin devrimci barutunu çoktan yitirmiş olduğunu, dolayısıyla devrime öncülük edemeyeceğini savunuyordu. Ona göre devrimin temel sorusu şuydu: "... işçi sınıfı, otokrasi üzerinde baskısı yüzünden güçlü görünen, ama siyasi bakımdan güçsüz olan burjuvazinin yardımcısı rolünü mü oynayacaktır, yoksa halk devriminin kılavuzu ve önderi rolünü mü?" (1970: 9-10). Lenin tereddütsüz ikinci seçeneği savunuyordu ve anılan kitabında ortaya yeni bir formülasyon attı: *İşçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü (İKDDD)*. Buna göre, devrime işçi sınıfı ve köylü ittifakı öncülük edecekti, ama İKDDD kalıcı değil, temel görevi sosyalist devrimin koşullarını hazırlamak olan geçici bir evreyi oluşturacaktı.

Lenin, Rusya için öngördüğü demokratik devrim hedefinin belli başlı gerekçelerinden biri olarak Rusya'nın bir monarşi olmasını gösteriyordu. Monarşi koşullarında hüküm süren feodal üretim ilişkileri işçi sınıfının gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Yeterince gelişmemiş işçi sınıfının bilinç ve örgütlenme düzeyi de geriydi. Lenin açısından bu olgular, işçi sınıfı iktidarı için gerekli olan objektif ("Rusya'nın ulaşmış olduğu iktisadi düzey") ve subjektif ("geniş proleter yığınlarının ulaşmış oldukları bilinç ve örgütlenme derecesi") şartların yeterli olgunluğa ulaşmadığı anlamına geliyordu (1970: 23). Lenin'in düşüncesi oydu ki, işçi sınıfının tam iktidarına giden yol, monarşiye karşı demokratik cumhuriyetin zaferinden geçecekti:

Demokratik devrim bir burjuva devrimidir. Ezilen, cahil köylü yığınlarının, ama aydınlığı ve mutluluğu tutkuyla arayan köylü yığınlarının "kara toprağı paylaşma" ya da toprak ve özgürlük şiarı, burjuva bir şiardır. Ama biz Marksistler, proletarya ve köylüler için gerçek özgürlüğe doğru giden yol olarak, burjuva özgürlüğü ve burjuva ilerlemesi yolundan gayri bir yol olmadığını bilmeliyiz. Bugün, sosyalizmi tam bir özgürlüğe kavuşturmanın tek yolunun demokratik cumhuriyet, proletarya ile köylülerin demokratik devrimci diktatörlüğü yolu olduğunu unutmamalıyız (1970: 130) .

Demokratik cumhuriyet ya da demokratik devrim aşaması sosyalist devrimin yolunu nasıl açacak, işçi sınıfını kendi iktidarına nasıl hazırlayacaktı? Lenin'in bu soruya verdiği yanıt kendi açısından yeterince açıktı. Birincisi, Lenin, sosyalist devrime geçişte demokratik devrimin zorunlu bir uğrak olduğu kanaatindeydi. İkinci olarak, burjuva devrimin, kapitalizmi geliştireceğini ve bunun da işçi sınıfının nicel ve nitel gelişimini koşullandıracağını düşünüyordu. “Bundan çıkan anlam şudur ki,” diye yazıyordu *İki Taktik* adlı eserinde, “burjuva devrimi, [bu anlamda] burjuvaziden çok proletaryanın işine yaramaktadır” (1970: 51).

Lenin, yukarıda da değindiğimiz gibi, Rusya için öngördüğü burjuva devriminin sınıfsal önderliğinin Rus burjuvazisi tarafından gerçekleştirilemeyeceği kanaatindeydi. Bu kanaatini, Rus burjuvazisinin kesin bir zafer elde etmekten ziyade, monarşiyle uzlaşmayı öngören uzun süreli reformlar yoluyla kendi yönetimini kurmaya eğilimli olmasına dayandırıyordu. Ona göre, burjuva demokrasinin gerektirdiği biçim değişikliklerinin uzun vadeye yayılmış reformlar yoluyla gerçekleştirilmesi işçi sınıfının çıkarlarıyla uyuşmamaktaydı. “Çünkü,” diyordu, “reformist metot, ulusal organizmanın çürüyen parçalarının duraksamalı ve uzun vadeli ve son derece ıstıraplı, yavaş ölüm metodudur. Bu kangrenden ilk acıyı çekecek olanlar proletarya ve köylülerdir” (1970: 52). Lenin, Rus burjuvazisinin Çarlıkla uzlaşmaya eğilimli bir tedrici reformlar yoluna eğilimli oluşunu, onun tarihsel gelişim özelliklerinden çıkarıyordu. Lenin'in görüşüne göre, Rus burjuvazisi “yılgın, çıkarıcı ve tutarsız” bir karaktere sahipti (1970: 5). Bununla birlikte, daha önce belirtildiği üzere, o, işçi sınıfının tam anlamıyla iktidara gelişinin ancak demokratik cumhuriyet uğrağından geçilerek mümkün olabileceğine inanıyordu. Hem işçi sınıfı iktidarı için burjuva demokratik devrimin zorunluluğunu vurgulamak, hem de burjuvazinin bu devrime önderlik etmeye muktedir olmadığını söylemek arasında bir paradoks olduğu düşünülebilir. Lenin, bu paradoksu, “burjuvaziye rağmen burjuva devrimi” formülüyle aşacaktır. Lenin'in, Rus köylülüğünü burjuva demokratik devrimin “ana direği” olarak tanımlaması da bu son noktayla ilişkilidir. Rus köylüsünün başlıca çıkarının, özel mülkiyetin mutlak olarak muhafazasından çok, büyük toprak sahiplerinin mülklerinin müsaderesinde, yani özel mülkiyetin temel unsurlarından birinin kaldırılmasında olduğunu saptayan Lenin açısından (1970: 115) işçi sınıfı ile köylülüğün sınıfsal çıkarlar temelinde kurmuş oldukları ittifak, burjuva devrimine (burjuvaziye rağmen) tutarlı bir karakter kazandırabilirdi. Çünkü, dönemin Rusya'sının özgün koşullarında burjuvazi meşruti monarşiden yana bir tavır sergiliyor ve siyasal olarak kendini bu hedefe

kilitlenmiş bir partinin kanatları altında tanımlıyorken, köylü sınıfı büyük toprak mülkiyetiyle devrimci bir biçimde çatışacak burjuva devriminin içinde saf tutabiliyordu. Bu, işçiler ve köylülerin sınıfsal çıkarlarından doğan bir irade birliği anlamına geliyordu (1970: 115-116).⁷ Lenin bu konuda isim vermeden Troçki'yi eleştiriyor, onun, bu iki sınıf (işçi sınıfı ve köylülük) arasında irade birliği yoktur, dolayısıyla da “işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü” sloganı geçersizdir, şeklindeki görüşlerini şöyle yanıtlıyordu:

Proletarya ile köylülerin demokratik devrimci diktatörlüğü” şiarına karşı ileri sürülen itirazlardan biri, böyle bir diktatörlüğün “irade birliğini” varsaydığı ve proletaryanın küçük-burjuvaziyle ortak bir iradesi olamayacağı iddiasıdır. Bu, temelsiz bir itirazdır. Çünkü “irade birliği” gibi “metafizik”, soyut bir kavrama dayanmaktadır. İrade, belirli bir ilişki içinde, bir şey olabilir; başka bir ilişki içinde başka şey olabilir. Sosyalizm ve sosyalizm uğruna mücadele meselelerinde birliğin olmaması, demokrasi ve cumhuriyet uğruna mücadele ile ilgili meselelerde irade birliğinin olmayacağını kanıtı değildir. Bunu unutmak, demokratik devrim ile sosyalist devrim arasındaki tarihi ve mantıki farkı unutmak olur. Bunu unutmak, demokratik devrimin *bütün halkın* devrimi olduğunu unutmak olur: eğer bu devrim “bütün halkın” devrimi ise, o halde devrimin halkın tümünün ihtiyaç ve isteklerine karşılık vermesi ölçüsünde “irade birliği”ni de ifade etmesi gerekir. Demokrasinin sınırları dışında proletarya ve köylü ile burjuvazi arasında irade birliği söz konusu olamaz. Bu ikisi arasında sınıf mücadelesi kaçınılmaz bir şeydir. Ama bu mücadele demokratik cumhuriyet alanı üzerinde, *sosyalizm uğruna* en geniş ve en derin halk savaşı olacaktır. Proletarya ile köylülerin demokratik devrimci diktatörlüğünün de, her şeyin olduğu gibi, bir geçmişi ve bir de geleceği vardır. Geçmişi otokrasi, serflik, krallık ve imtiyazlardır. Bu geçmişe karşı mücadelede, proletarya ile köylülerin çıkar birliği olduğu için “irade birliği” de mümkündür. Proletarya ile köylü diktatörlüğünün geleceği, özel mülkiyete karşı mücadele, ücretli işçinin patrona karşı mücadelesi, sosyalizm uğruna mücadeledir. Burada irade birliği imkansızdır. Artık biz burada otokrasiden cumhuriyete giden yolda değiliz, küçük-burjuva demokratik cumhuriyetinden, sosyalizme giden yoldayız” (1970: 96-97).

Ama demokratik devrim döneminde bile işçilerin ve köylülerin kendi çıkarlarına yapacakları değişiklikler, toprak sahipleri, büyük burjuvazi ve otokrasinin direnişiyle karşılaşacaktı ve bu durumda mukavemeti kırmak için diktatörlüğe başvurmak zorunluydu:

Ama elbette ki, bu diktatörlük demokratik olacaktır. Sosyalist değil. Bu diktatörlük, (devrim bir çok ara aşamalardan geçmedikçe) kapitalizmin temellerine dokunamayacaktır. Bu diktatörlük, en elverişli durumda bile, ancak köylünün yararına olarak köklü bir toprak reformunu yaparak toprakları dağıtacak, cumhuriyeti kurana kadar demokratik ilkeleri tutarlı olarak ve sonuna kadar uygulayabilecek, köylerden ve fabrikalardan Asya despotizminin kalıntılarını söküp atacak, işçilerin şartlarını iyileştirmeye ciddi olarak başlayacak ve nihayet Avrupa’da devrim yangınına körükleyecektir. Bu zafer, henüz, bizim burjuva devrimimizi, bir sosyalist devrim yapmayacaktır, demokratik devrim, henüz burjuva rejimin, sosyal ve ekonomik ilişkileri çerçevesi dışına çıkmayacaktır; ama bu zaferin gene de Rusya’nın ve bütün dünyanın ilerdeki gelişmesi üzerinde büyük etkisi olacaktır (58-59).

⁷ Ancak bu geçici irade birliği durumunda bile ayrı örgütlenmeyi savunuyordu Lenin: “Köylü yığını hem yarı-proleter unsurları, hem de küçük-burjuva unsurları ihtiva etmektedir ve bu da onu istikrarsızlaştırmaktadır. Bu durumda proletarya ancak proleterlerden kurulu bir sınıf partisi içinde örgütlenmek zorundadır” (1970: 115).

Lenin, burjuva demokratik devrimin gerçekleşmesiyle birlikte bütün toprağın köylünün eline geçeceğini ve köylülüğün bu hedefin gerçekleştiği anda burjuvazinin demokratik devrimdeki yüz çevirişinin bir benzerinin yaşanacağını, yani köylülüğün sosyalist devrime sırtını döneceğini öngörüyordu (1970: 153). İşçi sınıfı ve köylülük arasında demokratik devrim aşamasında kurulan bu ittifakın temellerinin sarsıldığı an, işçi sınıfının doğrudan doğruya kendi iktidar yürüyüşünü başlatacağı an olacaktır:

Bir gün gelecek otokraziye karşı mücadele sona ermiş olacak ve Rusya için demokratik devrim dönemi, artık, zamanını doldurmuş olacaktır; ve o zaman proletarya ile köylünün “irade birliği”nden, demokratik diktatörlüğünden söz etmek gülünç olacaktır. O zaman doğrudan doğruya proletaryanın sosyalist diktatörlüğünü düşüneceğiz (1970: 99).

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Lenin’in işçi sınıfı iktidarı bakımından çizdiği strateji Marx’ın sürekli devrim kavramıyla, yani “proletarya iktidarı alana dek duraklamayan devrim” düşüncesiyle uygunluk içindeydi:

Proletarya, otokrasinin direnmesini zora başvurarak ezmek ve burjuvazinin tutarsızlığını zararsız hale getirmek için köylü yığınyla ittifak kurarak, demokratik devrimi sonuna kadar gerçekleştirmelidir. Proletarya, burjuvazinin direnmesini zora başvurarak ezmek ve köylülerin ve küçük-burjuvazinin tutarsızlığını zararsız hale getirmek için yarı-proleter unsurlar yığınına yanına alarak sosyalist devrimi yapmalıdır (1970: 117).

1917 Şubat Devrimi gerek Menşevikler gerekse Bolşevikler tarafından demokratik devrim olarak değerlendirildi. Menşeviklere göre artık iktidarı burjuvazinin almasını ve ülkede kapitalizmi geliştirmesini “beklemek” gerekiyordu. Bolşeviklerin çoğunluğu ise İKDDD için mücadele etmek ve demokratik devrimin eksikliklerini tamamlamak düşüncesindeydi. Oysa Lenin, yeni durumda proletarya iktidarının olanaklarını görüyordu. Ona göre, “iktidarın bir *sınıftan* ötekine geçişi kelimenin salt bilimsel anlamıyla olduğu kadar, politik ve pratik anlamıyla da bir *devrimin* birinci, başlıca ve esas belirtisi”ydi ve Rusya’da başında Nikola Ramanov’un bulunduğu feodal toprak soylularına ait olan iktidarın Rus burjuvazisine geçmiş olması, burjuva demokratik devrimin tamamlanmış olması anlamına geliyordu (1969: 20). Bundan sonra devrim ancak işçi sınıfının önderliğinde daha ileri götürülebilirdi. *Nisan Tezleri*’ni daha çok Bolşeviklere bu yeni hedefi göstermek üzere kaleme aldı. Tezler’in ikincisinde, “Rusya’nın şu andaki durumunda orijinal olan şey, proletaryanın bilinç ve örgütlenme derecesinin yetersizliğinden ötürü iktidarı burjuvaziye vermiş olan devrimin birinci aşamasını, iktidarı proletaryaya ve köylülüğün yoksul katlarına devredecek olan *ikinci aşamasına geçiştir*” (1969: 11) saptamasını yapan Lenin doğrudan doğruya “sosyalist devrim” sözünü kullanmamıştı ama *İki Taktik*’ten bu yana işçi sınıfının -köylülüğün tümüyle değil de- *yoksul* köylülükle ittifakının sosyalist devrime gideceğini tüm Bolşevikler kabul

ediyorlardı. Nitekim 1917 yılının Nisan başlarında Petrograd’da Sovyet delegelerine sunulan bu Tezler, Bolşevikler de dahil olmak üzere tüm devrimci gruplarda “sosyalist devrim” çağrısı olarak algılandı ve büyük şaşkınlık yarattı. Örneğin, Bolşevik Partisinin yayın organı Pravda’nın 8 Nisan 1917 tarihli başyazısında Kamanev şöyle yazıyordu: “Lenin yoldaşın genel planına gelince: Bu plan, burjuva demokratik devrimi tamamlanmış gibi sunduğu ve bu devrimin hemen sosyalist devrime dönüşeceği varsayımına dayandığı ölçüde bize kabul edilebilir gibi gelmiyor” (akt. Löwy, 1994: 19). Oysa zaten Lenin aynı tezlerin sekizincisinde, “Önümüzdeki ilk görev, sosyalizmin ‘getirilmesi’ değildir...” diyordu. Fakat sosyalist devrimin bir biçimde ima edilmiş olması bile Bolşevik Parti çoğunluğunca “aşırı” bulunmuştu. Nitekim tezler partide pek taraftar bulmadı ve reddedildi. Bolşevik Partide hâlâ aşamacı devrim düşüncesi egemendi ve genel beklentiye göre sırada “işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü” (İKDDD) vardı.⁸

Hatırlanacağı üzere, Lenin, 1905’te yazdığı *İki Taktik*’te devrimin birinci aşamasında işçi sınıfı ile köylülüğün iktidara geleceğini (İKDDD) öngörmüştü. Oysa 1917 Şubat devriminde iktidara gelen burjuvazi olmuştu. Lenin burada bir çelişki görenleri ikna etmeye çalışırken, Goethe’nin “teori gridir dostlarım, fakat hayat ağacı her zaman için yeşil” sözünü hatırlatıyor ve genel olarak Bolşeviklerin fikirlerinin tarih tarafından doğrulandığını, ama *somut realitede* olayların değişik biçimde cereyan ettiğini söylüyordu. Lenin’e göre, somut bir siyasi kurumu değil, sınıflar arasındaki ilişkiyi gösteren “işçi sınıfı ve köylülerin devrimci demokratik iktidarı” sloganı, Rus devriminde “işçi ve asker vekilleri sovyetleri” biçiminde zaten gerçekleşmiş bulunuyordu. Ardından da, bu formülün artık eskidiğini, hâlâ bu slogana takılıp kalanların hayatın gerisinde kalacağını, pratik olarak da proletaryaya karşı küçük burjuvazinin saflarına geçeceğini söyleyerek Bolşevikleri uyarıyordu Lenin (1969: 20-21).

Yine de Lenin’in bu dönemdeki yazılarında, yukarıda da değindiğimiz gibi, açıktan “sosyalist devrim”i savunduğu söylenemez. Tezlere gelen eleştiriler karşısında kendisini savunurken, “...tezlerimde, henüz zamanını doldurmamış olan köylü hareketi ya da genellikle küçük-burjuva hareketin üstünden atlamak gibi, bir işçi hükümeti tarafından iktidarın ‘ele geçirilmesi’ oyununu *oyynamak* gibi her türlü olasılıktan, her türlü blankist maceradan mutlak şekilde kaçındım” diyecekti (1969: 26). Tarihçi E. H. Carr’ın da belirttiği gibi Lenin, 3

⁸ Lenin’in Nisan 1917’de aşamacı devrim anlayışını terkederek “sosyalist devrim”i savunmaya başlamasını onun bilincinde bir sıçrama olarak değerlendiren ve bunu da, Lenin’in Birinci Savaş’la birlikte “ortodoks” Marksizm olarak bilinen “diyalektik-öncesi” Marksizmden kopmasına ve yeni çalışmalarında Hegel’den de yararlanarak Marksizme devrimci-diyalektik bir boyut katmasına bağlayan bir yazı için bkz: Löwy, 1994: 19-31.

Nisan'da Petrograd'a gelişinden sonraki ilk yazılarında sosyalizme geçişi ima eder ama bunu açıkça ilan etmenin sınırında durur (akt. Löwy, 1994: 29). Bunda kuşkusuz Nisan Tezleri'nin parti tarafından reddedilmiş olmasının payı büyüktür ve Lenin, yoldaşlarını birden ürkütmektense zamanla ikna etmeyi uygun bulmuş olmalıdır. Üstelik o dönemde Bolşevik Partisi ne sovyetlerde ne de kitleler içinde yeterince güçlüdür. Ama Lenin yine de yazılarında sık sık sosyalist devrimi, proletarya iktidarını ima etmekten kendini alamaz. Örneğin 10 Nisan tarihli bir yazısında “sermayenin iktidarını devirmeden, iktidarı *başka* bir sınıfa, proletaryaya geçirmeden emperyalist savaştan kendini kurtarmak *mümkün değildir*, ... Şubat-Mart 1917 Rus devrimi, emperyalist savaşın durdurulmasına doğru *ilk* adımı attı. Yalnız *ikinci* adım – proletaryanın iktidarına geçiş- savaşın durdurulmasını sağlayabilir” (1969: 47) diye yazacaktır. Temmuz ayında, mücadelenin tek amacının iktidarın en yoksul köylülerce desteklenen proletarya tarafından ele geçirilmesi olduğunu söyleyecek (108), Eylül ayında ise “siyasi iktidarın proletaryaya geçişi, işte esas budur” diyecektir (137).

Bu anlatılanlardan çıkan sonuca göre Lenin'in hedefinin en azından Nisan 1917 tarihinden itibaren, kendi devrim tanımına göre (yukarıda aktardığımız üzere, iktidarın bir sınıftan bir başka sınıfa geçişi anlamında) sosyalist devrim olduğu açıktır; hedefte çok net olarak proletarya iktidarı vardır. Ancak devrimin karakteri, iktidarın uygulayacağı *program* açısından tanımlanırsa, yani yeni iktidarın uygulayacağı programın içeriğine göre devrime bir ad konulursa, o zaman durum biraz daha karışır.⁹ Çünkü bizzat Lenin, hemen herkesin sosyalist devrim olarak adlandırdığı Ekim Devrimi'ni bile –üstelik devrimden birkaç yıl sonra ve başka bir çok kez de aksini söylemiş olmasına rağmen- burjuva demokratik devrimin tamamlanması olarak değerlendirebilmiştir (LDKE-2, 2002: 168, 259). En önemli gerekçesi de devrimin tarım sorununda burjuva demokratik bir program (yani bütün toprakları kolektifleştirmek yerine köylüye toprak dağıtılması) uygulamış olmasıdır. Böylece, Lenin'e göre Ekim Devrimi, *iktidarı alan sınıf* bakımından bir proleter (dolayısıyla sosyalist) devrim, iktidarın ilk anda uyguladığı *program* bakımından ise bir burjuva demokratik devrimdi.

4. Troçki ve “Sürekli Devrim”

Lenin'in İKDDD tezini savunduğu 1905 Devriminde Troçki bu teze karşı çıkmıştı. Menşeviklerin karşısında, Lenin'le birlikte Sosyal Demokratların mutlaka hükümete katılması

⁹ Aslında bu sorun, yani devrimin neye göre tanımlanacağı (iktidarı alan *sınıfa* göre mi, yoksa iktidarın uyguladığı *programa* göre mi) sorunu gerek Rusya, gerekse Türkiye'deki Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışmalarının temel belirleyenlerinden biridir. Biraz sonra kısaca değineceğimiz gibi, kanımızca Lenin ile Troçki arasındaki tartışmanın da önemli bir boyutunu bu sorun oluşturmaktadır.

gerektiğini savunan Troçki, İKDDD formülünü anlamlı bulmuyor, işçi sınıfının devrimde mutlaka hegemon güç olacağını öne sürüyordu (Troçki, tarihsiz: 204-205):

Sosyal demokratların bir devrimci hükümete katılmayı reddetmeleri, böyle bir hükümeti hayli olanaksız kılacak ve bu yüzden de devrime ihanet anlamına gelecektir. Ama proletaryanın bir hükümete katılması da, ancak hakim ve ağır basan bir katılma olarak, nesnel bakımdan olanaklı ve ilkeler açısından da izin verilebilir bir şeydir. Böyle bir hükümet proletarya ve köylülüğün diktatörlüğü olarak, hatta işçi sınıfı ve küçük burjuvazinin koalisyon hükümeti olarak tanımlanabilir elbet; yine de şu soru önümüze çıkmaktadır: hükümet içinde ve dolayısıyla ülke içinde hegemonya kimde olacaktır? Biz, işçi hükümetinden söz etmekle, hegemonyanın işçi sınıfına ait olması gerektiğini belirtmiş olmaktadır.

Troçki'ye göre, proletarya iktidarı aldıktan sonra yapacağı düzenlemelerle (toprak reformu, zorunlu ordunun dağıtılması, vs.) köylü kitlelerin desteğini alabilirdi. Ama köylülüğün devrimde öncü bir rol oynaması imkansızdı. Bütün tarihsel deneyimler, köylülüğün bağımsız bir rol oynayamayacağını göstermekteydi; kırsal kesim, feodalizmin kaldırılması doğrultusunda devrimci görev üstlenebilecek bir sınıfı hiçbir zaman ortaya çıkarmamıştı. Oysa İKDDD formülü “ya mevcut burjuva partilerden birinin köylülük üzerinde nüfuz kurduğunu, ya da köylülüğün kendi bağımsız ve güçlü partisini yarattığını” varsaymaktaydı ki bunlardan ikisi de mümkün değildi (tarihsiz: 207-208).

Azami ve asgari program ayrımının da iktidar burjuvazinin elindeyken anlamlı olduğunu ama iktidar sosyalistlerin çoğunlukta bulunduğu bir devrimci hükümete geçer geçmez bu ayrımın anlamını yitireceğini öne süren Troçki'ye göre, bir proleter hükümet kendini hiçbir zaman bu tür sınırların içine hapsedemezdi (211). Asgari ve azami programlar arasındaki duvar, proletarya iktidara gelir gelmez yıkılacaktı; çünkü “Proletarya, hangi politik bayrak altında iktidara gelirse gelsin, sosyalist politika yolunu izlemek zorunda”ydı (234-235). Troçki bu tezlerini ileri sürdüğü (1906 yılında yayınlanan) *Sonuçlar ve Olasılıklar* adlı yapıtında, yine de Rusya koşullarında sosyalist bir politikanın uygulanmasının mümkün olmadığını kabul ediyordu. Ama ona göre bunun nedeni Rusya'nın geri iktisadi koşullarından ziyade, politik engellerdi. Rus işçi sınıfı, Avrupa proletaryasının doğrudan devlet desteği olmadan iktidarda kalamaz ve geçici egemenliğini sürekli bir sosyalist diktatörlüğe dönüştüremezdi:

Kendi kaynakları ile baş başa bırakıldığında Rus işçi sınıfı, köylülük kendisine sırtını döndüğü anda, karşı-devrim tarafından kaçınılmaz olarak ezilecektir. Politik yönetiminin kaderini, dolayısıyla Rus devriminin tüm kaderini Avrupa'daki sosyalist devrimin kaderine bağlamaktan başka bir seçeneği olmayacaktır (s.246).

Troçki, *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da temel çizgilerini bu şekilde ortaya koyduğu “sürekli devrim” teorisini 1920'li yıllarda -Lenin'in ölümünden sonra Stalin ve Komintern çizgisine

muhafif bir konum almıştı- daha sistematik biçimde yeniden ele aldı. *Sürekli Devrim* adıyla 1929'da yayınlanan kitabında, Marx'a referansla¹⁰ sürekli devrimi şöyle tanımladı:

Marx'ın bu kavrama verdiği anlamla, sürekli devrim, sınıf yönetiminin hiçbir biçimiyle uzlaşmayan, demokratik aşamada durmayan, sosyalist uygulamalara geçen ve dışarıdan yönetilen gericiliğe karşı savaş açan bir devrim demektir; yani, her yeni aşaması bir öncekinden köklenen ve ancak sınıflı toplumun tümüyle yok edilmesi ile tamamlanabilecek bir devrim (tarihsiz: 12).

1905 devrimi sırasındaki tartışmalara da göndermede bulunan Troçki, o dönemde İKDDD formülüne karşı çıkmasını şöyle açıklıyor: "... bu formülün eksikliğini, gerçek diktatörlüğün hangi sınıfın elinde bulunacağı sorusunu cevapsız bırakmasında görüyordum. Çok büyük toplumsal ve devrimci ağırlığına rağmen, köylülüğün gerçekten bağımsız bir parti yaratamayacağını ve hele hele devrimci iktidarı böylesine bir partinin eline hiç veremeyeceğini göstermeye çalıştım" (10). Savunduğu tezlerde köylülüğün herhangi bir "inkarı" ya da "ihmalinin" olmadığını öne süren Troçki'ye göre, "tarım sorununun bütün toplumun hayatı açısından sahip olduğu belirleyici önem ve köylü devriminin korkunç derinliği ve her şeyi silip süpüren yaygınlığı olmaksızın, Rusya'da proletarya diktatörlüğünün sözü bile edilemezdi." Lenin ile aralarındaki tartışmayı da şöyle anlatıyordu:

Sürekli devrim ile Leninist bakış açıları arasındaki ayrılık, politik olarak, köylülüğe yaslanan **proletarya** diktatörlüğü sloganının, proletarya ve köylülüğün **demokratik** diktatörlüğü sloganına karşı öne sürülmesi biçiminde açığa vurdu kendisini. Tartışma, burjuva demokratik aşamanın atlanıp atlanamayacağı ve işçiler ile köylüler arasındaki bir ittifakın gerekli olup olmadığı üzerine değil, proletarya ve köylülüğün demokratik dönemdeki işbirliğinin **politik devinimi** üzerinedir (s. 70).

Proletaryanın, köylülüğün desteği olmaksızın bir devrim yapamayacağını kabul eden Troçki, proletaryanın *tek başına* öncülüğünü ise kaçınılmaz görüyordu. Ona göre doğru slogan İKDDD değil, "köylülük tarafından desteklenen proletarya diktatörlüğü"¹¹ idi. Aslında Troçki de Lenin'e paralel olarak devrimin proletarya önderliğinde gerçekleşmesi durumunda bile hemen ve tamamıyla sosyalist bir program uygulayamayacağını kabul ediyordu. Proletarya diktatörlüğü "her şeyden önce tarım devrimini ve devletin demokratik yeniden inşasını sonuna kadar götürmek zorundaydı. Başka bir deyişle, proletaryanın diktatörlüğü, tarihsel açıdan gecikmiş burjuva devriminin görevlerinin çözülmesinin bir aracı olacaktı." Ama Troçki'ye göre "iş burada kalamazdı. İktidarı eline geçirdikten sonra proletarya, genel olarak özel mülkiyet ilişkilerinin üzerine daha da sıkıca yürümek, yani sosyalist uygulamalar yoluna girmek zorunda kalacaktı" (11).

¹⁰ İlgili bölümden hatırlanacağı üzere Marx bu kavramı 1848 Fransız Devrimlerini analiz ederken bir kez kullanmış, ama üzerinde uzun uzadıya durup, geliştirmemişti.

¹¹ Tony Cliff, 1905 yılında Rosa Luxemburg'un da Troçki'ye paralel olarak benzer bir sloganı savunduğunu öne sürüyor: "köylülüğe dayanan devrimci proletarya diktatörlüğü" (1998: 11).

Görüldüğü gibi Troçki'nin "sürekli devrim" tezini Lenin'in İKDDD formülünden ayıran iki temel nokta vardı: Birincisi, köylülüğe yaklaşım. Her ikisi de devrimin köylülerin katılımı olmadan gerçekleşmesini ve yaşamasını imkansız görüyorlardı, ama Lenin'in İKDDD formülünde köylülüğe proletarya ile eşit yer verilirken, Troçki proletaryanın öncülüğünü zorunlu görüyordu. Aslında Draper'in de belirttiği gibi (1990: 116), İKDDD formülü, birbirinden oldukça farklı iki sınıfın aynı anda diktatörlüğünü öngördüğü için sorunluydu. Lenin'in de kabul ettiği gibi, hiçbir zaman da gerçekleşmeyecekti. İkinci ayırım noktası ise aşamacılığa ilişkindi. Lenin *İki Taktik*'te, burjuva demokratik devrimi ile sosyalist devrim arasına -Troçki'nin dediği gibi bir "duvar" olmasa bile- daha uzun bir mesafe koyuyordu. Oysa Troçki bu iki devrim arasında -ki 1905'te Troçki'ye göre de gündemde demokratik devrim vardı- bir süreklilik öngörüyordu ve proletaryanın önderliğinde gerçekleşecek bir devrimin daha ilk adımlarında bazı sosyalist önlemlere başvurmak zorunda kalacağına inanıyordu. Aslında Lenin ve Troçki arasındaki anlaşmazlığın bir boyutunu da terminolojik bir sorun oluşturuyordu. İlgili bölümde değindiğimiz gibi, Lenin zaman zaman, devrimin, uygulamak zorunda kalacağı programın içeriği dolayısıyla *demokratik* yönünü ön plana çıkarırken, Troçki'ye göre devrime rengini veren her zaman için iktidarın sınıfsal içeriğiydi. "Ama devrim her şeyden önce bir iktidar sorunudur" diyordu, "devletin biçimi (kurucu meclis, cumhuriyet, birleşik devletler) sorunu değil, fakat hükümetin toplumsal içeriği sorunu" (tarihsiz: 253). Yani proletaryanın önderliğinde gerçekleşen bir devrim demokratik bir program uygulasa bile Troçki'ye göre demokratik bir devrim olarak adlandırılmazdı. Oysa Lenin, daha önce de kaydettiğimiz gibi, Ekim Devrimini bile zaman zaman burjuva demokratik devrim olarak adlandırmıştı.

Bu iki anlayış Şubat 1917 devriminden sonra birbirine yaklaşacak, artık İKDDD formülünden vazgeçen Lenin, Bolşevikleri adım adım sosyalist devrime ikna etmeye çalışacaktı. Nitekim Ekim devrimi de Troçki'nin dediği gibi kendisini hiçbir zaman demokratik görevlerle sınırlandırmayacak, ama köylüye toprak dağıtımını gibi kimi demokratik görevleri üstlenecek, NEP politikasında olduğu gibi zaman zaman kapitalizme tavizler de vermek zorunda kalacaktı.

5. Komünist Enternasyonal: Proleter Dünya Devriminden Halk Cephesine

Birinci Dünya Savaşı'nda savaştan yana tavır alan ve ülkelerindeki hükümetleri destekleyen partiler nedeniyle İkinci Enternasyonal ciddi bir kriz içine girmişti. Lenin, 1917 yılında, yukarıda anılan *Nisan Tezleri*'nde yeni bir enternasyonalin kurulması gerektiğine işaret etmişti. Ayrıca 1916'da yayınlanan *Emperyalizm* adlı kitabında da dünya devrimi açısından yeni saptamalarda bulunuyordu: devrimin merkezi Avrupa'nın dışına kaymıştı, çünkü emperyalist metropoller sömürgelerinden elde ettikleri kârlarla içerde işçi sınıfının bir bölümünü (işçi aristokrasisi) satın almışlardı. Bu durumda devrim daha çok “zayıf halka”lardan, Avrupa'nın kenar ülkelerinden, yarı-sömürgelerden beklenebilirdi.

Yeni bir enternasyonal Ekim Devrimi'nden sonra daha da acil hale gelmişti Lenin'e göre. Çünkü, yukarıda özetlenen tezlere karşın yine de o yıllarda bir dünya devrimi bekleniyordu, hem de öncelikle Avrupa'nın merkez ülkelerinde. Rus devriminin yaşayabilmesi de önemli ölçüde buna bağlıyordu. Lenin, yeni enternasyonalin -dünya devrimini yönetmek üzere- bir dünya partisi olmasını istiyordu.

Bu doğrultuda kurulan Komünist Enternasyonal (Komintern) ilk toplantısını ve ilk kongresini Mart 1919'da Moskova'da yaptı. Kongreye çağrı metninde “proletaryanın bugünkü görevi, devlet iktidarını ele geçirmekten ibarettir. Devlet iktidarının ele geçirilmesi, burjuvazinin devlet aygıtının imha edilip, proletarya iktidarının yeni aygıtının örgütlenmesi anlamına gelir” deniliyordu (LDKE-1, 1997: 44). 6 Mart 1919'da oylanılan “Komünist Enternasyonal Platformu”nda ise, “yeni bir çağ doğdu; kapitalizmin çözülmesi, içten yıkılışı çağı; proletaryanın komünist devriminin çağı” saptaması yapılıyor, “insanlık yıkım tehdidi altındadır, onu kurtarabilecek tek güç proletaryadır” deniyor, bunun için de siyasal iktidarın proletarya tarafından fethedilmesinin zorunlu olduğu vurgulanıyordu (STMA, 1988: 645; LDKE-I, 1997: 82). Mustafa Suphi'nin de katıldığı bu kongrenin bitiminde “Bütün Ülkelerin Proleterlerine” başlıklı bir bildiri yayınlandı. Zinovyev tarafından “ikinci bir komünist manifesto” olarak nitelenen bu bildiride, tüm dünya işçileri bir yandan Rusya'daki Sovyet iktidarını desteklemeye, diğer yandan dünya devrimi için mücadeleye çağrılıyordu. Troçki tarafından kaleme alınan ve *Komünist Enternasyonal Manifestosu* olarak da bilinen bu bildirgede, sömürgelerin kurtuluşunun ancak metropollerdeki işçi sınıfının kurtuluşu ile mümkün olabileceği de belirtilmişti (LDKE-1, 1997: 108).

Dünya devrimi beklentisinin sürdüğü 1919 yılı boyunca Avrupa'daki Komintern yanlısı sol grup ve partiler içinde yoğun bir parlamentarizm tartışması yaşandı. Avrupa'daki birçok partide “sol” kanat parlamentoyu küçümsüyor, seçimlere katılmayı reddediyordu. Komintern'in kongreye katılım çağrısında ve Lenin'in kongreye sunduğu *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü Üzerine Tezler* yazısında da burjuva demokrasisi ve burjuva parlamentarizmi küçümsenmişti; Lenin, parlamentonun proletaryayı bastırma aracı olduğunu söylüyordu. Ona göre burjuva diktatörlüğü ile proletarya diktatörlüğü arasında “üçüncü bir yolu hayal etmek, gerici bir küçük burjuva sızlanmasından başka bir şey değildi” (LDKE-1, 1997: 57).

Ancak 1919 yılının hemen başında Spartakist Hareket'in yenilgiye uğradığı Almanya ile İngiltere ve Fransa'daki komünist hareket parlamentarizm tartışması nedeniyle bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, konu, Lenin ve Komintern tarafından yeniden ele alındı. Lenin ilk kez Temmuz 1919'da, proletaryanın, sınıf mücadelesinde parlamento faaliyetlerinden yararlanmayı ihmal etmemesi gerektiğini vurguladı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) başkanı Zinovyev de Eylül ayında yayınlanan *Komünist Enternasyonal* dergisinde, parlamenter hükümete karşı olmanın seçimlerden kaçınmayı gerektirmediğini, aksine devrimci stratejinin parlamentoyu bir silah olarak kullanmayı gerektirdiğini yazdı (STMA, 1988: 657). Kısa bir süre sonra ünlü eseri *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*'ni kaleme alan Lenin, bu kitapta, Almanya, İngiltere, İtalya ve Hollanda'daki “sol” grupları hedef almış, parlamenter ve sendikal mücadelenin küçümsenmesini eleştirmişti (Lenin, 1999). Ne var ki bu eleştiriler söz konusu ülkelerdeki hareketin bölünmesini engelleyemeyecek, üstelik II. Kongre'de, Komintern'e üye olmak isteyen partiler için getirilen ünlü *21 Koşul* bölünme sürecini hızlandıracaktı.

Komintern'in II. Kongresi Temmuz 1920'de yapıldı. Bolşevikler iç savaşı kazanmışlardı ve Kızılordu 4 Temmuzdan itibaren Varşova'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu durum, Bolşeviklerle Avrupa'nın “en ileri” proletaryası olarak görülen Alman proletaryasının kısa sürede birleşebileceğine dair bir umut yaratmış, bu umut, ulusal partiler için Komünist Enternasyonal'in çekim gücünü artıran bir etken olmuştu. 1919 ve 1920 yılında birçok sol parti yeni Enternasyonal'e girmek için müracaat etmeye hazırlanıyordu. Halbuki Lenin ve Bolşevikler, o coşkulu günler içinde, bu partilerin bir bütün olarak, komünist olmayan gruplarla birlikte Enternasyonale girmesini istemiyorlardı. İşte ünlü *21 Koşul* bunu engellemek, Komintern'i sıkı merkezîyetçi ve üye partileri yönlendiren bir örgüt haline

getirmek amacıyla önerildi ve kongrede kabul edildi. 21 Koşul'a göre, Komintern'e katılmak isteyen her partinin tüm ajitasyon ve propaganda faaliyetine komünist bir kimlik kazandırması gerekiyordu; basın, tümüyle parti MK'sine bağlı olmalıydı; parti illegal bir aygıtı sahip olmalıydı; reformistler sorumlu mevkilerden uzaklaştırılmalıydı; kapitalizm ancak devrimci yoldan yıkılabilirdi; her ülkede ancak tek bir Komünist parti olabilirdi, dolayısıyla çeşitli ülkelerdeki grup ve partiler bu yeni ilkeler etrafında yeniden örgütlenmek zorundaydı. Bu sıkı merkeziyetçi koşullara karşın parlamenter mücadele reddedilmiyor, sendikalar başta olmak üzere her türden kitle örgütünün içinde çalışmanın zorunlu olduğu bildiriliyordu¹². Lenin de *Komünist Enternasyonal'in Görevleri Üzerine Rapor*'unda, Avrupa komünist hareketi içindeki "sol" eğilimi ve anti-parlamentarist tutumu eleştirmişti (LDKE-1;1997: 176). Lenin'e göre parlamento kitlelerin gözünde meşru oldukça, parlamenter mücadele de önemini koruyacaktı (240-243). Nitekim Kongre "komünist partisi ve parlamentarizm" konusunda aldığı karar metninde, parlamentarizmin bir hükümet biçimi olarak burjuva egemenliğinin "demokratik" bir biçimi haline geldiği, işçi sınıfının durumunun düzeltilmesinde ve reformlar için mücadelede tamamen işlevini yitirdiği vurgulanıyorsa da, ilkesel anti-parlamentarizm "çocuksu ve safdil bir doktrin" olarak niteleniyordu (235).

II. Kongre'de siyasal strateji sorunu açısından önemli bir konu daha yoğun olarak tartışıldı: "ulusal sorun ve sömürgeler sorunu." Özellikle Lenin ile Hintli delege Roy arasında Doğu'nun sömürge ülkelerinde devrim konusunda önemli tartışmalar oldu. Lenin, eğer anti-emperyalist bir karakter taşıyorlarsa burjuvazinin önderliğinde bile olsalar ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini savunuyordu. Roy ise anti-emperyalist savaşta milli burjuvaziye güvenilemeyeceğini, gerçek anti-emperyalist savaşı gerçekleştirecek olanların proleterler ve köylüler olduğunu ileri sürerek Lenin'e karşı çıkıyor; Batı'da gerçekleşmesi muhtemel devrimlere öncelik verilmesini savunan kongre çoğunluğuna karşılık "Batı devriminin kaderi bütünüyle doğu devrimine bağlıdır" tezini savunuyor; üstelik Doğu'da da devrime komünistlerin öncülük edebileceğini ileri sürüyordu. Ona göre örneğin Hindistan'daki topraksız köylü ve proleter nüfus komünist bir hareketin yaratılması için yeterliydi ve burjuva demokratik karakterdeki ulusal hareketleri desteklemek yanlıştı. Eğer milli burjuvaziyle bir ittifak gündeme gelirse de, öncülük mutlaka komünistlerde olmalıydı. Lenin, Roy'un bu görüşlerini dikkate alarak tezlerinde kimi değişiklikler yaptı ve Roy'un görüşleri kongrede "tamamlayıcı tezler" olarak kabul edildi (STMA, 1988: 660-664). Lenin'e

¹² 21 Koşul'un tamamı için bkz: LDKE-1, 1997: 131-136.

göre, Sovyet cumhuriyetlerinin başarılı proleter sınıfı bağımlı ülkelerdeki devrimci hareketlere destek olurlarsa bu ülkeler “gelişmenin kapitalist aşamasından geçmeden, sovyet rejimine ve bazı gelişme dereceleri açısından komünizme geçebilirler”di (Cogniot, 1975: 56-57; LDKE-1; 1997: 208). Bu görüş aslında Marx ve Engels’in, Batı’daki bir proleter devrimin, Rusya’nın kapitalist aşamayı atlayarak komünizme geçebileceğine ilişkin görüşünün bir uyarlamasıydı. Sonuçta Kongrenin kabul ettiği “ulusal sorun ve sömürgeler sorunu hakkında tezler”de Lenin’in bu görüşü yer aldı. Tezlerde, sömürgelerdeki devrim ilk aşamasında komünist bir devrim olamaz deniyor ve devrimin ilk aşamalarında toprak dağıtımı gibi küçük burjuva reformları içermesinin zorunlu olduğu vurgulanıyordu. Bununla birlikte yine de bu ülkelerde önderliğin burjuva demokrasisine devredilmesinin gerekmediği, ileri ülkelerin bilinçli proleterlerinin yardımı ile bu ülkelerin doğrudan komünizme ulaşabilecekleri kabul ediliyordu (LDKE-1; 1997: 215-16).¹³

Bu yıllar Avrupa’da da devrim yıllarıydı. Ne var ki 1920 yazında Kızılordunun Varşova yönündeki ilerleyişi durdurulacak, devrimci girişimler çok geçmeden yenilecek, Avrupa’da devrimden ümidini kesen Bolşevikler ise yavaş yavaş yeni bir yönelime gireceklerdi: “tek ülkede sosyalizm.” Bu, artık dünya devrimi beklentisinin azalması, ağırlığın sosyalist anavatana korumaya verilmesi demektir.

III. Kongre, böyle bir ortamda, “bütün ülkelerde burjuvazinin saldırıya geçtiği bir dönemde” (Cogniot, 1975: 62), 22 Haziran-12 Temmuz 1921 tarihleri arasında Moskova’da toplandı Bu kongreye damgasını vuran slogan “kitlelere”ydi. Lenin konuşmalarında işçilerin birliğinin sağlanması üzerinde ısrarla duruyor, bununla da yetinmeyerek, devrim zamanlarında “kitle” sözünden yalnızca işçilerin değil, tüm sömürülenlerin çoğunluğunun anlaşılması gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun aksini savunmak “goşizm”di. Kongre, Lenin’in bu tezlerini destekledi. Büyük kitlesel komünist partilerin yaratılması hedefini benimsedi. Buna uygun olarak da “tek/birleşik cephe” politikasını ortaya attı. KEYK, tek cephe politikasını, “kapitalizme karşı mücadele etmeyi arzulayan bütün işçilerin birliği” olarak tanımlıyordu. Ayrıca Komintern, partilere; sermayenin saldırılarına karşı en geniş demokratik cepheyi oluşturabilmek için yarı-proleter ve küçük burjuva tabakaları, küçük köylülüğü ve kent küçük burjuvazisini, memurları ve aydınları da proletaryanın safına çekme görevi veriyordu. Ancak reformist parti ve

¹³ II. Kongre’de Komintern yürütme kurulu bir “Doğu Halkları Kurultayı” düzenlenmesi için çağrı yayınladı. Bu kurultay Eylül 1920 başlarında toplandı. 10 Eylül’de de Türkiye Komünist Partisi Bakü’de ilk kongresini topladı.

sendikalarla işbirliği yapacak komünist partileri, her koşulda siyasal bağımsızlıklarını korumaları konusunda da uyarıyordu (Cogniot, 1975: 63-68).¹⁴

Bir dünya devriminden umudun neredeyse tamamen kesildiği bir dönemde, 5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihleri arasında yapılan IV. Kongrede, “birleşik cephe” politikasının sürdürülmesi ve derinleştirilmesi kararlaştırıldı. Buna ek olarak “işçi hükümeti” (ya da işçi ve köylü hükümeti) parolası da benimsendi. Buna göre komünistler, uygun koşulların¹⁵ olduğu yerlerde sosyal demokratların katıldığı işçi hükümetlerini destekleyeceklerdi. Sosyal demokrat hükümetlerin, kapitalistlerin gücünü sınırlamak üzere bir dizi politik, ekonomik, mali tedbir uygulayacakları umuluyordu. Örneğin, sosyal demokratların komünistlerin parlamento grubunun desteğine ihtiyaç duydukları İsveç’te, IV. Kongre, bu gruba, eleştiri hakkını ve siyasal bağımsızlığını koruma koşuluyla, hükümeti desteklemesini salık verdi (Cogniot, 1975: 75).

IV. Kongre, Batı’da izlenecek bu politikalara paralel bir biçimde, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde de “anti-emperyalist birleşik cephe” politikasını benimsedi. Bu ülkelerde anti-emperyalist, anti-feodal, demokratik devrim programı izlenecek, tarım devrimi (büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi) için mücadeleye özel bir önem verilecekti¹⁶. “Sömürge devriminin nesnel görevleri” deniyordu, “burjuva demokrasininin sınırlarının ötesine geçer, çünkü bu devrimin kesin bir zaferi dünya emperyalizminin hakimiyetiyle uyuzmaz. Sömürgelerdeki devrimci hareketi savunmakta, önceleri yerli burjuvazi ve burjuva aydınlar başı çeker, ancak proleter ve yarı proleter köylü kitlelerinin katılımı arttıkça ve sıradan yığınların toplumsal çıkarları öne çıktıkça, hareket büyük burjuvaziden ve burjuva-toprak sahibi unsurlardan kopmaya başlar.” Komünist Enternasyonal, sömürge ve yarı-sömürge ülkelere ilişkin olarak iki temel görev belirlemiştir: “bir yandan ulusal siyasal bağımsızlığı kazanmaya yönelmiş olan burjuva demokratik devrimin taleplerine daha köklü bir yanıt vermek için mücadele etmek; diğer yandan da, ulusal burjuva demokratik kamptaki tüm çelişkileri sonuna dek kullanarak, işçi ve köylü kitlelerinin kendi sınıf çıkarları için mücadelesini örgütlemek” (LDKE-2, 2002: 339-340). Sovyet Cumhuriyetiyle sıkı bir ittifak talebi, anti-emperyalist birleşik cephenin temel ilkesi olarak belirlenmiştir. Bunun yanında

¹⁴ III. Kongre’nin Türkiye açısından önemi, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Ocak 1921’de Karadeniz’de boğdurularak öldürülmesinden sonra toplanan ilk KE toplantısı olmasıydı. Bu toplantıya Türkiye’den Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve Süleyman Nuri katılmışlardı. Süleyman Nuri kongrede yaptığı konuşmada Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden Mustafa Kemal’i ve genç Türk burjuvazisini sorumlu tutmuştu (LDKE-2; 2002: 35).

¹⁵ Uygun koşulların neler olduğu Komintern kararında tek tek sayılmıştı (bkz: LDKE-2, 2002: 307).

¹⁶ Komintern’in *Doğu Sorunu Üzerine Tezleri* için bkz: LDKE-2, 2002: 333-345.

sömürge ülkelerdeki komünist partiler “siyasal sistemin en yüksek derecede demokratikleşmesi için (demokratik bir cumhuriyet, tarım reformu, vergi reformu, yönetim aygıtlarının halkın kendi kendini yönetmesi temelinde örgütlenmesi, iş yasaları, çocuk emeğinin kısıtlanması, analık ve çocuk yardımı vb. talepler için) kararlı bir mücadele” yürütmeliydi. (LDKE-2, 2002: 342-343). Kararda, “bağımsız Türkiye’de bile” işçi sınıfının dernek kurma hakkına sahip olmadığı hatırlatılıyor, bunun da burjuva milliyetçilerinin proletaryaya karşı tutumlarının bir göstergesi olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca, Komintern kararında, sömürge ülkelerde devrimin, ancak ileri ülkelerdeki bir proleter devrimin eşliğinde zafer kazanabileceğine bir kez daha dikkat çekilmişti (342).

Komintern, “birleşik işçi cephesi” ve sosyal demokrat hükümetleri destekleme politikasını 1923 yılının sonlarından itibaren terk etti. Bunda, 1923 yılının Ekim ayında Almanya’da işçileri ayaklanmaya çağıran komünistlere karşı sosyal demokratların gösterdiği karşı-devrimci tavır önemli rol oynadı. O zamandan sonra sosyal demokrasi önce Almanya Komünist partisi tarafından, sonra da Komintern tarafından “faşizmin bir kanadı” olarak görülmeye başlandı. Bu tanımlama Ocak 1924 tarihindeki KEYK toplantısında bizzat Zinovyev tarafından da tekrarlandı. Bundan böyle “birleşik işçi cephesi”nin ancak tabandan, sosyal demokratların liderleriyle uzlaşma aramaksızın, kurulabileceği kabul edildi (Cougniot, 1975: 80-81).¹⁷

1924 yılında yapılan V. Kongre¹⁸, “Kitlelere” sloganının bütün değerini korumakta olduğu değerlendirmesini yaptı. Komünist partilerin örgütlenme düzeyinin yetersiz olduğunu tespit etti ve ekonomik mücadelenin önemsenmesini istedi. Ancak bir önceki kongrede başlayan “sol” eğilim bu kongreden güçlenerek çıktı. Sosyal demokrasiyi burjuvazinin partisi olarak görme ve faşizmin bir şubesi sayma tutumu devam etti (Cougniot, 1975: 84-85).

Sömürge ülkelerdeki ulusal hareketleri destekleme politikası bu dönemde de devam etti. Çin KP’sinden Koumintang’a katılması istendi. 1926’da ülkede burjuva demokratik devrim aşamasının “üzerinden atlayarak” doğrudan proletarya diktatörlüğüne ve sovyet iktidarına

¹⁷ IV. Kongrede “Türkiye’nin Emekçi kitlelerine Çağrı” başlıklı bir bildiri de kaleme alındı. Türkiye’de son dönemde TKP’ye ve sendikalara yapılan baskıların kınandığı bu metinde, milliyetçi Ankara Hükümeti’nin büyük burjuvazinin yararına bazı tavizler elde etmek için emperyalistlerle anlaşma yoluna gittiği tespiti yapılıyor, söz konusu baskılar da buna bağlanıyordu. Bildiride, TKP’nin milliyetçi burjuva hükümetini her zaman desteklemiş olmasına, ortak düşman karşısında kendi programından geçici tavizler vermesine rağmen, burjuva hükümet işçi sınıfı ve köylülüğün bilinçli temsilcilerini saf dışı etmek istemektedir, deniyordu (LDKE-2, 2002: 353-354).

¹⁸ 1924 yılına kadar her yıl düzenli bir biçimde yapılan kongreler bu tarihten sonra düzenini kaybedecek, VI. Kongre ancak 1928 yılında, VII. Kongre ise 1935’te yapılabilecekti.

geçmek isteyen ÇKP'nin sol kanadı –daha önceki bu doğrultudaki tezler yok sayılarak– “goşist” bulundu ve mahkum edildi. Çin halkı, “toprağın millileştirilmesi ve yabancı sermaye mülkiyetine el konulması gibi sorunları çözerek *işçi sınıfının ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünü* kurmaya” çağrıldı (Cougnot, 1975: 94) [vurgu: MŞ].

Bu yıllarda, SSCB’de sosyalizm programının hız kazanması ve başarıları, emperyalizmin artan çelişkileri, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin başarıları... komünist saflarda kapitalizmin sonunun yakın olduğu umudunu yeniden uyandırmıştı. Komünist Enternasyonal’in bu yıllarına ve VI. Kongreye damgasını vuracak “sınıfa karşı sınıf” politikasının temelleri böyle bir atmosferde atıldı. 1927 yılında Çin’deki Çan Kay Şek darbesi de burjuva milliyetçilerinin karşı devrimci yüzlerini bir kere daha açığa çıkarmıştı. KEYK, aynı yıl İngiltere ve Fransa’da yapılan seçimlerde “sınıfa karşı sınıf” taktiğinin uygulanmasını, sosyal demokrasiye karşı cephe alınmasını istedi. Bu, “birleşik cephe” politikasından kesin bir geri dönüş demektir (Weber, 1979: XII). Bu yıllarda Komintern içinde bir “sol” muhalefet de vardı. Alman Komünist Partisi içindeki muhalefet özellikle “tek ülkede sosyalizm” öğretisini eleştiriyor, ayrıca Komintern içinde muhalefetin susturulmasını kınıyordu. Rus Komünist Partisi içinde de Troçkistler, işçi muhalefeti grubu ve 1926’da Zinovyev’in KEYK başkanlığından alınmasından sonra Zinovyev taraftarları, Komintern’in aşırı ölçüde Rus Komünist Partisi’nin etkisinde kaldığını, Batılı komünistlerden sadece itaat istendiğini ileri sürüyorlardı. Ayrıca bunlar Komintern’in Çin politikasını da eleştiriyorlar, ÇKP’nin küçük-burjuva Koumintang içinde tutulmasını yanlış buluyorlardı. Muhalefete göre “önce burjuva devrimin tamamlanması ve sonra onun sosyalist raya oturtulması” şeklindeki Menşevik aşamalar teorisinin ÇKP’ye dayatılması kabul edilemezdi. Komintern, Çin devriminin görevini yalnızca anti-emperyalist bir savaş olarak görüyordu, oysa bu mücadele kendi burjuvazilerine karşı verilen mücadeleden ayrı tutulamazdı (Weber, 1979: 113-119). Ne var ki muhalefetin bu eleştirileri Komintern politikaları üzerinde etkili olamayacak ve kısa süre sonra muhalifler tasfiye edilecekti.

6. Komintern’in VI. Kongresi (1928) ve Komünist Enternasyonal Programı

1928 yılındaki VI. Kongre, Avrupa’da faşizmin yükselişe geçtiği bir dönemde yapıldı ve faşizm tehlikesi kongrenin önemli gündem maddelerinden birini oluşturdu. Ama bu kongrenin asıl önemi, Komünist Enternasyonal Programı’nı kabul etmiş olmasından kaynaklanır.

Kongre çalışmalarına ve programa ana rengini “tek ülkede sosyalizm” öğretisi verdi. Eşitsiz gelişme yasası nedeniyle proleter dünya devriminin her yerde aynı anda gerçekleşmeyeceği kabul edildi. “Sosyalizmin zaferi ilk başta yalnızca birkaç kapitalist ülkede, hatta tek bir ülkede mümkündü.” Dünya devrimi uzunca bir sürece yayılacak ve bu süreç içinde kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler bazen barışçıl ilişkiler içinde bazen de çatışma içinde olacaklardı. Dünya devriminin gelişme çizgisine ortaya yeni çıkan bir çelişki egemendi artık: Sovyetler Birliği ile kapitalist dünya arasındaki çelişki. Programa göre, SSCB “dünya devrimci hareketinin öncü gücü” haline gelmişti ve “tüm ezilen sınıfların uluslararası hareketinin üssü, uluslararası devrimin merkezi ve dünya tarihindeki en önemli etken” olmuştu. “Sovyetler Birliği proletaryanın gerçek anayurdu” olduğu için de uluslararası proletaryanın ilk ve en önemli görevi, SB’de sosyalizmin inşasını başarıya ulaştırmak ve bu ülkedeki proletarya diktatörlüğünü kapitalist güçlerin saldırılarına karşı her yoldan korumaktı¹⁹ (Weber, 1979: XII-XIII). Yine de sömürgelerdeki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve tek tek ülkelerdeki sınıf mücadeleleri önemlerini yitirmemişlerdi, oturumlarda bu konular uzun uzun tartışıldı. Komünist partiler için en büyük tehlikenin “sağ sapma” olduğu tespit edildi. Esas olarak işçi aristokrasisine dayanmakta olan sosyal demokrasi, “işçi sınıfı içinde emperyalizmin acentası haline gelmiş”ti (KEP, 2001: 8); faşizm tahlillerinin yapıldığı programda, sosyal demokrasinin kapitalizm için kritik anlarda sık sık faşist bir rol oynadığı, faşist eğilimler gösterdiği saptaması yapıldı (28-29). Kongreye “sosyal demokrasi ve sömürge sorunu üzerine bir rapor” sunan İtalyan temsilci Ercoli, sosyal demokrat partilerin özellikle savaştan sonra tamamen sömürgeci bir tutum takındıklarını, bunu da dünyanın her yerinde kapitalizmin gelişmesinin sosyalizmin yolunu açacağı tezine dayandırdıklarını belirtti. Ama bu tez ancak Marksizmin bir karikatürü olabilirdi Ercoli’ye göre (Dönüşüm, 1992: 52).

Proleter devrimin, “proletaryanın burjuva toplumun mülkiyet ilişkilerine zorla müdahale etmesi, sömürücü sınıfları mülksüzleştirilmesi ve iktidarın, önüne toplumun iktisadi temelini köklü bir şekilde yeniden biçimlendirmek ve insanın insan tarafından her türlü sömürsünü ortadan kaldırmak görevini koyan sınıfın eline geçmesi” olarak tanımlandığı programda (KEP, 2001: 40), iktidarın barışçı yollarla ele geçirilemeyeceğine vurgu yapıldı:

İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi, parlamentoda çoğunluğu kazanarak hazır burjuva devlet aygıtını barışçıl yoldan “ele geçirmek” değildir. Burjuvazi, haydut mülkiyetini korumak ve siyasi hakimiyetini sağlamlaştırmak için her türlü zora ve teröre

¹⁹ Yaklaşan savaş tehlikesine de dikkat çekilen programda, emperyalist savaş durumunda Komintern’in şu üç şiarı yükselteceği belirtiliyordu: emperyalist savaşı iç savaşa çevirmek, “kendi” emperyalist hükümetinin yenilgisi için mücadele etmek ve savaşın Sovyetler Birliği’ne ve sömürge ülkelere sıçraması durumunda her yoldan bu ülkeleri savunmak (KEP, 2001: 91-92).

başvurur. Kendinden önceki feodal soyluluk gibi burjuvazi de tarihteki yerini en sert ve amansız mücadeleye girişmeden yeni sınıfa terk etmeyecektir. Bu nedenle burjuvazinin şiddeti ancak proletaryanın şiddetinin en kararlı kullanımıyla kırılabilir. İktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi, burjuva iktidarın şiddet yoluyla yok edilmesi, kapitalist devlet aygıtının (burjuva ordusu, polisi, devlet memurları hiyerarşisi, mahkemeleri, parlamentoları vb.) *parçalanması* ve yerine, her şeyden önce sömürücüleri bastırmanın aletleri olan proleter iktidarın *yeni organlarının* geçirilmesidir (KEP, 2001: 41-42).

VI. Kongre, çeşitli ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile bu ülkelerdeki devrim biçimleri arasında bağ kurdu, daha doğrusu, Marx ve Engels'ten bu yana Marksizm içinde bazen açık, bazen üstü örtük biçimde zaten hep kurulagelen bu bağı, resmileştirdi. Gelişmişlik düzeyi ile ulusal koşulların; proletaryanın iktidara geliş hız ve yollarının çeşitliliğini, geçiş derecelerini, sosyalizmin biçimlerini belirleyeceğini savundu. Bu ayrıma göre proletaryanın uluslararası devrimi belli başlı üç biçimde gerçekleşecektir: saf proleter devrimler, proleter devrimlere dönüşen burjuva-demokratik tipte devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları/sömürge devrimleri (KEP, 2001: 61).

Emperyalizm aşamasında daha da belirginleşen kapitalizmin eşitsiz gelişmesi sonucunda ülkeler birbirinden hayli farklı iktisadi ve sosyal yapılara sahip olmuşlardı. Komünist Enternasyonal programı, ülkeleri proletarya diktatörlüğüne geçişin çeşitli yolları bakımından şu dört kategoriye ayırıyordu (KEP, 2001: 61-63)²⁰:

1- Hayli gelişmiş kapitalist ülkeler: ABD, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde üretici güçler çok gelişmiş ve üretim büyük ölçüde merkezileşmiştir. Eski ve iyice yerleşmiş bir burjuva-demokratik siyasi sisteme sahip bu ülkelerde doğrudan proletarya diktatörlüğüne geçiş esastır. İktisadi alanda, tüm büyük işletmeler mülksüzleştirilecek, çok sayıda sovyet devlet çiftliği kurulacak, toprağın ancak görece küçük bir bölümü köylülere verilecektir.

2- Orta düzeyde gelişmiş kapitalist ülkeler: İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan ve benzer ülkelerden oluşan bu grupta, tarımda önemli ölçüde yarı-feodal kalıntılar söz konusuysa da, sosyalizmin kurulması için gerekli bazı aşgari önkoşullar mevcuttur. Burjuva-demokratik devrimin henüz tamamlanmadığı bu ülkelerin bazılarında burjuva-demokratik devrimin az çok hızlı bir şekilde sosyalist devrime dönüşmesi; diğerlerinde ise burjuva-demokratik nitelikli kapsamlı görevlere sahip proleter devrim tipleri mümkündür. Birinci durumda, proletarya diktatörlüğü hemen değil, proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünden sosyalist diktatörlüğe geçiş sürecinde kurulacaktır. Doğrudan proleter devrimin yapılabileceği

²⁰ Kongredeki tartışmalar sırasında Kızıl Sendikalar Enternasyonalı temsilcisi olarak söz alan Losovski, devrim tiplerinin ve ülkelerin bu kadar çeşitli kategorilere ayrılmasını karmaşık ve anlaşılmasız bulmuştu (Dönüşüm, 1992: 148-49).

diğer durumda ise tarım devrimi ve tarım reformu çok önemli bir rol oynayacaktır. Sosyalizme geçiş görece yavaş olacaktır.

3-Sömürge ve yarı-sömürge ülkeler: Çin, Hindistan gibi sömürge ülkelerle Arjantin, Brezilya gibi bağımsız ülkelerin oluşturduğu bu grupta, sanayi kimi yerlerde oldukça gelişmiş olmasına rağmen sosyalizmin bağımsız inşası için yeterli bir düzeye erişmemiştir. Hem ekonomide hem de siyasi üstyapıda Ortaçağın feodal ilişkileri baskındır; ayrıca en önemli sanayi, ticaret, bankacılık işletmeleri ve en önemli ulaşım araçları, latifundiyalar, plantasyonlar vb. yabancı emperyalist grupların elindedir. Bu ülkelerde, feodalizme, kapitalizm öncesi üretim biçimlerine karşı mücadele ile emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi el ele gider ve tarım devrimi belirleyici bir öneme sahiptir. Proletarya diktatörlüğüne geçiş, bu ülkelerde, kural olarak bir dizi hazırlık aşamasından sonra, ancak burjuva demokratik devrimin tamamlanmasından sonra mümkün olacaktır. Bu ülkelerin çoğunda sosyalizmin kurulabilmesi için proletarya diktatörlüğünü kurmuş ülkelerin yardımı gereklidir.

4- Daha da geri ülkeler: Ücretli sanayi işçilerinin ve milli burjuvazinin hemen hemen ya da hiç bulunmadığı, nüfusun çoğunluğunun hâlâ kabile şartlarında yaşadığı ve emperyalizmin ilk planda toprağı yağmalayan silahlı işgalci biçiminde ortaya çıktığı bu ülkelere örnek olarak Afrika kıtasının bazı bölgeleri verilmektedir. Bu ülkelerde esas mesele ulusal kurtuluş meselesidir. Ulusal ayaklanmanın zafere ulaşması proletarya diktatörlüğüne sahip ülkeler yardım ettiği takdirde, bu ülkelerin kapitalizm aşamasını atlayarak sosyalizm yoluna girmesini sağlayabilecektir.

Görüldüğü gibi bu sınıflandırmada özellikle ikinci ve üçüncü gruptaki ülkeler için aşamacı bir devrim anlayışı ön plandaydı.²¹ Daha geri ülkelerde, proletarya diktatörlüğüne geçmiş ülkelerin yardımıyla, kapitalizmi atlayarak doğrudan sosyalizme ulaşılacağına dair vurgu ise Marx ve Engels'in ilk kez Rusya için dile getirdikleri ve daha sonra Lenin'in başka sömürge ülkeler için de geçerli bulduğu önermenin bir kez de Komintern tarafından yinelenmesiydi.

²¹ Nitekim programın kabul edilmesinden sonraki bir tarihte Stalin SBKP (B) MK toplantısında yaptığı bir konuşmada, bu aşamalara itiraz edenleri Troçkizm'e sapmakla suçluyor ve feodal kalıntılara sahip ülkelerde proletarya diktatörlüğünden önce proletarya ve köylülüğün diktatörlüğünün zorunlu olacağını bir kere daha vurguluyordu (KEP, 2001: 110).

Kongreye “Sömürgelerde Devrimci Hareketin Sorunları Üzerine” bir rapor²² sunan Kuusinen, raporunda, emperyalizmin Çin ve Hindistan gibi ülkeleri “dekolonizasyonlaştırdığı” yolundaki tezi eleştirdi. Emperyalizmin bu ülkelerde belli bir sanayileşmeye yol açtığını ve yerli bir burjuva sınıfı yarattığını, bu yerli burjuvaziyle emperyalist ülke burjuvazisinin çıkarlarının ortaklaştığını öne süren ve dolayısıyla emperyalizme karşı mücadele ile yerli burjuvaziye karşı mücadelenin birbirinden ayrılamayacağını savunanlara²³ karşılık Kuusinen, emperyalizmle yerli burjuvazi arasında asıl olanın ortaklaşma değil çatışma olduğunu, Hindistan’da ağır da olsa bir sanayileşme hareketi görülmekle birlikte bunun İngiltere tarafından pek de desteklenmediğini savundu. Bununla birlikte Kuusinen, Hindistan burjuvazisinin emperyalizme karşı devrimci bir siyaset izlemediğini, “ulusal-reformist” bir çizgiyle kitle hareketini zehirlediğini de kabul ediyordu (Dönüşüm, 1992:26). Kuusinen’den daha sonra söz alan bir ABD’li delege de (tutanaklarda “Pepper” adıyla geçiyor) Hindistan’da baş düşmanın hâlâ İngiliz emperyalizmi olduğunu vurgulamış ve eklemiştir: “... burjuva demokratik devrimin bütün sömürgelerde kaçınılmaz bir aşama, sosyalist devrime bir hazırlık aşaması olduğunu ileri sürebiliriz” (Dönüşüm, 1992: 113). Kongreye sunulan tezlerde de Hindistan’da ulusal burjuvaziye karşı alınması gereken tavır şöyle belirlenmişti (Dönüşüm, 1992: 150):²⁴

Komünist partisinin ajitasyona, ulusal-reformistleri (Svarajistler, Vafdistler vs.) egemen, karşı-devrimci emperyalistler ve feodaller bloku ile aynı kefeye koymakla başlaması ultra-sol bir hata olurdu... Svarajistler, her ne kadar *birçok somut durumda* emperyalizmin önünde *alçakça teslim oldularsa* ve hatta devrimci veya yarı-devrimci işçi eylemlerinin bastırılmasına katıldılarsa da, Çin’de Koumintang’ın yaptığı gibi, ulusal özgürlük mücadelesine henüz *ihanet* etmediler... Komünistler bu aşamada ateşi *onlara karşı değil, ulusal burjuvaziye karşı değil*, onların şimdiki doğrudan baş düşmanı, egemen emperyalist-feodal bloka *yöneltilmelidir*.²⁵

Çin konusunda da benzer bir yaklaşımı savunan Kuusinen raporunda, esas olarak Çin’de doğrudan sosyalist devrimi savunan Troçki’nin görüşlerini eleştirdi. Kuusinen’e göre Çin’de

²² Bkz. (Dönüşüm, 1992: 9-42)

²³ Örneğin kendisi de bir Hintli olan Roy, İngiliz ve Hintli kapitalistlerin ortaklaştığını ileri sürmüştü (Dönüşüm, 1992: 21).

²⁴ Kongrede yaptığı konuşmada tezlerden bu bölümü aktaran Losovski, buradaki yaklaşımı eleştirmiş, bu tezlere göre hareket edilirse Hindistan’da da Çin’de yapılan hataların tekrarlanacağı uyarısında bulunmuştu. (Dönüşüm, 1992: 150). Almanya temsilcisi H. Neumann da ulusal burjuvazinin devrimci bir misyonu olamayacağını belirttikten sonra eklemiştir: “Hintli yoldaşlara şimdiden şunu söylemekten çekinmemeliyiz: Hint burjuvazisi size ihanet edecektir, o ihanetin partisidir. Partinin bunu söylememesi, Çin’de yaptığımız en büyük hataydı, bu Çin’de en kötü olanıydı” (167). Ne var ki tüm bu eleştiriler etkili olamayacak, Kuusinen sömürge sorunu ile ilgili kapanış konuşmasında eleştirileri yanıtlarken ulusal burjuvazinin karşı-devrimci kampta yer almadığında ve belirli bir ilerici rol oynayabileceğinde ısrar edecekti (Dönüşüm, 1992: 191-193).

²⁵ Buradaki tezler tartışmalardan sonra bir ölçüde değiştirildiyse de, özü aynı kaldı. Bu konuda tezlerin son şekli için bkz. Dönüşüm, 1992: 240-241.

işçi-köylü devrimi²⁶, yani devrimin burjuva demokratik aşaması gündemdeydi ve derhal bir proletarya diktatörlüğünün kurulması için mücadele etmek gerektiğini öneren Troçki bu aşamayı atlayarak hata yapıyordu. Benzer bir tartışma da Latin Amerika ülkeleri konusunda yaşandı. Aynı “aşamacı” anlayış²⁷ bu ülkeler için de geçerliydi: gündemde burjuva demokratik devrim vardı, hedef “işçilerin ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü”²⁸nü kurmaktı; ama bu devrimin hedeflerine ulaşabilmesi için proletaryanın hegemonyasında gerçekleştirilmesi şarttı. Halihazırda devrime küçük-burjuvazinin önderlik etmekte olduğu Latin Amerika’da, komünist partiler proletaryanın hegemonyasını kurmak için daha fazla mücadeleye çağrılıyordu (Dönüşüm, 1992: 81-105).

Çeşitli tartışmalardan sonra Kongre 1 Eylül 1928 tarihli 46. oturumunda “Sömürgelerde ve Yarı-sömürgelerde Devrimci Hareket Üzerine Tezler”i kabul etti.²⁹ “Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, ileri ülkelerde sosyalizmin kurulması ve buralardaki muzaffer proletaryanın desteği şartıyla, *kapitalist olmayan gelişme yolundan* sosyalizme varılabilir” şeklindeki klasik varsayımın tekrarlandığı Tezler’de, bu ülkeler için “burjuva-demokratik devrim”in, “yani proletarya diktatörlüğü ve sosyalist devrim için önkoşulların hazırlanması”nın söz konusu olduğu saptaması yapılıyordu (Dönüşüm, 1992: 230). Devrimin ulusal kurtuluş mücadelesi ile organik bağına dikkat çekilen tezlerde, bunun sonucunda devrimin bir “halk devrimi” görünümüne bürünebileceği ileri sürülüyor, böyle olursa devrime küçük-burjuvazinin de katılabileceği, ulusal burjuvazinin ise ikircikli bir tutum izleyeceği belirtiliyordu. Ulusal burjuvazi konusunda genelde yapılan iki hataya (ya burjuvazinin peşine takılmak ya da onu hiç önemsememek/onun kitleler üzerindeki etkisini hesaba katmamak) dikkat çekilen tezlerde (235), ulusal burjuvaziyle blok oluşturmanın yanlış olacağı, ama bazı durumlarda geçici anlaşmalar ve koordinasyonların gerçekleştirilebileceği savunuluyordu (242).

²⁶ Bir “işçi-köylü devrimi” savunmakla birlikte Kuusinen, Komintern’in genel çizgisine paralel olarak, Komünist Partinin bağımsızlığının korunması konusunda ısrarlıydı. “İşçi köylü” partilerine karşıydı, köylülükle blok oluşturma politikasını savunurken, çeşitli sınıflarla her türden kaynaşmaya karşı çıkıyordu (Dönüşüm, 1992: 31).

²⁷ Komintern kongresine ve sonrasında kabul edilen programa “aşamacı” anlayış egemen olmasına rağmen, bu anlayışa itiraz edenler de vardı. Bu itirazları dile getiren Losovski (Kızıl Sendikalar Enternasyonalı temsilcisi), sömürge ve yarı-sömürge ülke komünistlerinin burjuva demokratik devrim tanımlamasından hoşlanmadıklarını, devrim bu şekilde tanımlandıkça Komünist Partinin rolü küçültülmüş gibi düşündüklerini, bir KP’nin her zaman ve her yerde sosyalist devrimden yana olması gerektiğini ileri sürdüklerini aktarıyor (Dönüşüm, 1992: 145-146).

²⁸ Losovski, bu tanımın yeterince anlaşılır olmadığını, Lenin’den sonra bu konuya hiçbir biçimde açıklık getirilmediğini savunarak Komintern’i eleştiriyor (Dönüşüm, 1992: 146-147).

²⁹ Bkz. Dönüşüm, 1992: 211-269.

Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde aşamalı devrim stratejisini “resmileştiren” tezlerde, devrimin bir aşamadan daha yüksek bir aşamaya dönüşümü için de şu uğrakların belirleyici önemde olduğu ileri sürülüyordu (Dönüşüm, 1992: 244):

- 1- Hareketin devrimci proleter önderliğinin, yani ilgili ülke komünist Partisinin gelişme seviyesi (partinin sayısal gücü, bağımsızlığı, sınıf bilinci, mücadele yeteneği, otoritesi, kitlelerle bağı, sendikalar ve köylü hareketi üzerindeki etkisi);
- 2- İşçi sınıfının ve belli bir dereceye kadar da köylülüğün örgütlenme ve devrimci deneyim derecesi.

Dünya ülkelerinin devrim aşamalarına göre kategorilere ayrıştırıldığı VI. Kongre sırasında Türkiye ile ilgili bir tartışma da yaşanmıştı. KEYK üyesi Kuusinen Türkiye’yi en geri - feodalizm öncesi-, dolayısıyla da devrim beklenmeyecek ülkeler kategorisinde değerlendirince, TKP temsilcisi Ali Cevdet (Fahri)buna karşı çıkmış, Türkiye’de kapitalizmin hiç de küçümsenemeyecek bir yol aldığını kanıtlamaya çalışmıştı. Ali Cevdet’e göre Türkiye’de bir burjuva devrimi gerçekleşmişti ve bu, kapitalizmin belli bir gelişme aşamasına ulaştığının başlıca kanıtıydı. Türkiye’deki kapitalist gelişme düzeyi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işçi sayısı herhangi bir Balkan ülkesinden daha az değildi. Türkiye’de burjuva devriminin niçin kapitalist bir yol izlediği yolundaki soruya yanıt olarak da şu sebepleri sıralıyordu: proletarya Türkiye’nin çeşitli yerlerinde dağınık bir biçimde bulunuyordu, önemli bir kısmı emperyalizmin işgali altındaki bölgelerdeydi, bu yüzden aralarında bir bağlantı kurulamamıştı; proletarya, yetersiz örgütlenme seviyesi ve deneyimsizliği yüzünden ve milli devrimin ulusal kurtuluşçu karakteri nedeniyle kolayca burjuvazinin etkisinde kalmıştı; Komünist Parti henüz örgütlenmesinin başındaydı, mücadeleye önderlik etmeye yeni başlamıştı; Komünist Enternasyonal ile Türkiye proletaryasının bağları çok zayıftı; köylü kitleleri içinde yeterince örgütlü bir hareket yoktu; burjuvazi, eski rejime karşı mücadelesi sırasında büyük deneyim kazanmıştı, Anadolu’nun burjuva sınıfını birleştirmeyi başarmıştı ve orduyu da arkasına almıştı; emperyalistler arasındaki çelişmeler yerli burjuvazinin işine yaramıştı. Ali Cevdet’e göre Türkiye’de milli devrimin kapitalist bir yol izlemesine yol açan etkenler bunlardı, Kuusinen’in tezlerinde ileri sürdüğü gibi Türkiye’nin feodalizm öncesi ilişkilere sahip olması değil (Dönüşüm, 1992: 127-128). Kemalist iktidar başlangıçta yerel güçlere dayanan, milli bir yol izlemekteydi Ali Cevdet’e göre, ama bir süredir bu yolun sonuna gelmişti. Çünkü milli burjuvazi, sermaye birikimini kendi olanaklarıyla sürdürmeyeceği bir noktaya ulaşmıştı ve giderek daha fazla yabancı sermaye ithal etme zorunluluğu duymaktaydı. Kemalist burjuvazi, işçi kitlelerini beraberce sömürebilmek için emperyalist sermayeye başvurmak zorundaydı ve emperyalizm de, Musul sorununda olduğu

gibi, bu durumdan yararlanmaktaydı. Kemalizm, Musul sorununda ve dış borçlar meselesinde tamamen emperyalizme boyun eğmişti ve başka tavizler de vermek zorundaydı. “Böylece Kemalizm, ülkenin bağımsızlığına ihanet yoluna sapmak zorunda” kalmış, “Kemalist burjuvazi tamamen karşı-devrim saflarına geçmiş”ti (Dönüşüm, 1992: 129). Ali Cevdet’e göre bu durum, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milli burjuvazinin, zaferi kazanmış olsa da, bir süre sonra karşı-devrim yolunu tutacağına iyi bir örnekti. Aynı zamanda da kapitalist gelişme yoluna giren sömürge ya da yarı-sömürge ülkelerin, kapitalizmi bağımsız olarak geliştirme olanağına sahip olmadıklarının bir göstergesiydi.

Sonuçta, TKP delegesi Ali Cevdet’e göre, Türkiye bir burjuva devrim yaşamıştı ama bu devrim, burjuva demokratik devrimin bütün görevlerini (tarım devrimini, milliyetler sorununu vs.) çözmemişti. Ayrıca Türkiye, örneğin Almanya gibi çok gelişmiş bir sanayi ülkesi de değildi, nüfusun çoğunluğu küçük köylü üreticilerden oluşmaktaydı.

İşte bu yüzden, Türkiye proletaryasının önünde ancak, işçi-köylü diktatörlüğünden proletarya diktatörlüğüne geçme görevi durabilir. Türkiye’de bu geçiş dönemi kısa sürecektir, çünkü ülkede asgari düzeyde bir sanayi, bunun için yeterli büyüklükte bir işçi sınıfı ve kitlelerle bağı olan bir Komünist Partisi vardır. Bu işçi-köylü diktatörlüğünün, proletaryanın doğrudan önderliği ve hegemonyası altında gerçekleştirileceğini ayrıca belirtmeye gerek yok (Dönüşüm, 1992: 130-131).

Ali Cevdet’in bu eleştirilerine rağmen Komintern’in Türkiye’ye ilişkin politikalarında pek değişiklik olmayacaktı. Kuusinen’in Türkiye’yi devrim beklenmeyecek ülkeler kategorisinde değerlendirmesi, ülkedeki komünist hareketin zayıflığı kadar, SSCB’nin Kemalist iktidarla iyi geçinme politikasına da bağlanabilir.

Komintern programında sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milli burjuvaziyle ittifak konusuna da değiniliyor, programın genel “sol” çizgisine uygun olarak bu konu tali bir sorun olarak tarif ediliyordu.

Bu ülkelerde esas görev, işçileri ve köylüleri *bağımsız* olarak (proletaryanın komünist sınıf partisinde, sendikalarda, köylü birliklerinde, köylü komitelerinde ve devrimci durum olduğunda Sovyetlerde) örgütlemek ve onları milli burjuvazinin etkisinden kurtarmaktır. Milli burjuvazi ile geçici anlaşmalar ancak işçilerin ve köylülerin devrimci örgütlenmesini engellemediği ve emperyalizmle gerçekten mücadele ettiği takdirde caizdir (KEP, 2001: 87).³⁰

³⁰ Diğer yandan Kongre’de, küçük burjuvazi, köylülük ve hatta işçi sınıfı kitleleri üzerinde etkisi olan burjuvazinin ulusal reformizminin öneminin küçümsemesinin komünistlerin tecridine yol açabileceğine de dikkat çekilmişti (Cougnot, 1975: 99-100).

1929 ekonomik bunalımı bir dünya devrimi beklentisini artırmıştı. Kapitalist dünyanın iktisaden gerilediği, büyük bir işsizlik sorunu ve ciddi bir işçi sınıfı mücadelesiyle karşı karşıya kaldığı bu yıllarda SSCB ekonomisi ise hızlı bir büyüme içindeydi. Bu durum devrim umudunu büyütüyordu. Almanya’da faşizm yükselirken sosyal demokrasi komünistlerin işbirliği önerilerini geri çeviriyor, çeşitli ülkelerde sosyal demokrat partiler “en az kötü”yü tercih etmek adına yükselen faşizmle mücadele etme gereği duymuyorlardı. Faşizme ve gericiğe karşı mücadele eden tek güç komünistlerdi. Bu durumda “birleşik cephe” politikası, işçilerin birliğini tabanda sağlama hedefiyle yürütülüyor, sosyal demokrat partiler “sosyal faşist” olarak nitelenmeye devam ediliyordu (Cougnot, 1975:103-105).

KEYK, 1932’de yaptığı toplantısında “kitlelere” sloganının altını bir kez daha çizdi. O an için en gerekli eylemin kitleleri harekete geçirmek olduğu düşünülüyordu: işçi sınıfı faşizm tehlikesine karşı genel greve çağrıldı. Partisiz ve sosyal demokrat işçilerle süreklilik gösteren ilişkiler kurulması isteniyordu. Bu çağrı, Komintern politikalarında bir dönüşüme işaret ediyordu. Bu dönüşüme yol açan en büyük etken ise, hiç kuşkusuz, daha kısa bir süre önce dünya devriminin merkezi olacağı umulan Almanya’da Hitler’in önderliğindeki faşist hareketin iktidara gelmesiydi. İtalya’da faşizm zaten iktidardaydı ve bu faşist dalganın giderek tüm Avrupa’ya yayılmasından korkuluyordu. Bu koşullarda Komintern eski “sınıfa karşı sınıf” politikasını terk ederek “faşizme karşı birleşik cephe” politikasına yönelecekti. Bu çerçevede KEYK, 5 Mart 1933 tarihindeki toplantısında, komünist partileri sosyal demokrat partilerle açık işbirliği yapmaya çağırdı. Ne var ki Komintern’in bu doğrultudaki çağrıları sosyal demokrat partilerin üst örgütü olan Sosyalist Enternasyonal tarafından uzun süre karşılıksız bırakılacaktı.

Nihayet, 1934’de Fransa’da “birleşik cephe” için çağrı yapan FKP’ye Sosyalist Parti olumlu yanıt verdi (1923’ten beri 26 çağrı yapılmıştı ve sosyalistler bunların tümünü reddetmişlerdi)³¹. FKP, “birleşik cephe”nin yanına bir de “halk cephesi” sloganını eklemişti; işçi sınıfının köylüler ve kent küçük burjuvazisiyle ittifakını öngören bu slogan, Komintern’de tartışmalar yarattıysa da, çok geçmeden onaylandı (Cougnot, 1975: 125).

1935 yılında yapılan VII. Kongre’de Georgi Dimitrov, FKP’nin bu politikalarını övdü ve diğer ülkelere örnek gösterdi. Böylece “halk cephesi” politikası da resmileşmiş oldu. VII.

³¹ 1934 sonlarında Sosyalist Enternasyonal de kendisine bağlı partilerin komünist partilerle ittifak kurmalarını yasaklayan kararını kaldırdı (Weber, 1979: XIV).

Kongrenin önemli bir gündem maddesi “faşizm”di. Dimitrov kongrede yaptığı analizde, faşizmi, tekelci sermayenin ürünü olarak tanımladı ve faşizm ile sosyal demokrasiyi birbirinden ayırdı. Faşizmin, burjuva hükümetler arasında sıradan bir yer değiştirme olarak kabul edilmesine karşı çıktı. Dimitrov’a göre seçim artık proletarya diktatörlüğü ile burjuva demokrasisi arasında değil, burjuva demokrasisiyle faşizmin temsil ettiği açık terörist burjuva diktatörlüğü arasındaydı (Johnstone, 2001: 209). Böylece Komintern’in sosyal demokrasiye bakışı tümüyle değişmiş oluyordu ve ortak eylemlerin önü açılıyordu.

Komintern, komünistlerin halk cephesi hükümetlerini desteklemesini zorunluluk olarak kabul etti. İşçi-köylü hükümeti sloganı yeniden ön plana çıkarıldı. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerle ilgili olarak aşamalı devrim anlayışı daha da geliştirildi. Önceden bu tür ülkelerde hızla sosyalist devrime dönüşecek burjuva demokratik devrim olasılığı kabul ediliyordu. Kongrede bu görüş revizyona uğratıldı ve bu ülkelerin çoğunda gerçek halk devriminin ilk adımının zorunlu olarak bir ulusal kurtuluş mücadelesi uğrağından geçmesi gerektiği savunuldu. O halde bu ülkelerde komünistler anti-emperyalist birleşik cephenin yaratılması için çalışmalıydılar. (Cougnot, 1975: 134). KE, daha sonra ÇKP’ye Japon emperyalizmine karşı savaşta milli burjuvazinin de cepheye çekilmesini salık verecek, bunun üzerine ÇKP, Koumintang’a iç savaşın durdurulması için çağrı yapacaktı. Böylece de “işçi-köylü cumhuriyeti” sloganının yerini “halk cumhuriyeti” sloganı alacaktı (141).

VII. Kongre, Komünist Enternasyonal’in son kongresiydi. 1939 yılında imzalanan SSCB ile Nazi Almanyası arasındaki pakt, ulusal KP’leri zor duruma düşürmüştü, 1940’da ABD KP’si Komintern’den ayrılmıştı. 1941’e kadar savaşı her iki taraf için de haksız, gerici ve emperyalist olarak nitelendiren Komintern, Almanların SSCB’ye saldırısından sonra desteğini koşulsuz olarak Sovyetler’e ve onun Batılı müttefiklerine verdi. Komintern, komünist hareketin içinde bulunan koşullarda uluslararası bir merkezden yönetilmesinin olanaksızlaştığı gerekçesiyle, KEYK Başkanlığının önerisi doğrultusunda, Haziran 1943’te dağıldı/dağıtıldı. Bu karar, Stalin’in Batılı müttefiklerine hoş görünme arzusunu da yansıtıyordu (Claudin, 1990: 20).

Sonuç yerine

Sistematik bir siyasal teori geliştirmemiş olan Marx ve Engels, strateji konusunda da daha çok Avrupa merkezli düşünmüş, dünya devriminin merkezinin söz konusu coğrafyadaki gelişmiş kapitalist ülkeler olacağından pek az kuşku duymuşlardı. Marksizmin kurucularının bu

bağlamdaki tartışmaları, -1848 devrimleri döneminde- daha çok burjuva demokratik devrim ve sosyalist devrim arasındaki ilişki ve burjuva demokratik devrimine hangi sınıfın öncülük edeceği meselesi üzerinde yoğunlaşmıştı. O zamana kadar yazılarında dönemin sanayi burjuvazisini genelde “ilerici” olarak değerlendiren Marx ve Engels, 1848’de bu sınıfın devrime “ihamet” ettiğini gördükten sonra, artık burjuva demokratik nitelikteki devrimlerin bile ancak işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşebileceğini ileri sürmüşlerdi. Proletarya, kendi devrimini gerçekleştirmekte duraksayan burjuvazinin yerini alacak ve öncülük edeceği devrimi kesintisiz bir biçimde sosyalist devrime dönüştürecekti. 1848 devrimleri sırasında kaleme aldıkları yazılarında devrimin ancak “zor” yoluyla gerçekleşebileceğini savunan Marx ve Engels, zamanla bu görüşlerinde de revizyona gitmiş, özellikle Amerika, İngiltere ve Hollanda gibi “demokratik görünüme sahip” ülkelerde sosyalizme barışçı geçişin mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdi. Bu bağlamda, özellikle Engels’in, Amerika, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde mümkün olsa bile “hükümetin neredeyse her şeye kadir olduğu” Almanya’da mümkün değil dediği barışçıl geçişi, bu ülkede genel oy hakkının genişletilmesi ve Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin giderek yükselen bir seçmen desteğine sahip olmasının ardından ciddi bir olasılık olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir. Bunun gibi devlet sorununda da zaman içinde farklılaşan bir yaklaşım söz konusudur. *Komünist Manifesto*’da yer alan ve işçi sınıfının iktidara geldikten sonra mevcut devlet aygıtını kendi hesabına kullanabileceğini ileri süren ifadeler, 1848 devrimleri ve Paris Komünü deneyimlerinin ışığında Marx tarafından yeniden gözden geçirilmiş ve işçi sınıfı, burjuva devlet aygıtını ortadan kaldırarak proletarya diktatörlüğü adı altında kendi devletini inşa etmeye çağrılmıştır.

Marksizmi hemen her açıdan oldukça geniş bir “revizyona” tabi tutan İkinci Enternasyonal ise özellikle de siyasal strateji ve devrim sorununda ekonomist-determinist bir yorumu benimsedi. Alman sosyal demokrasininin 1975 tarihli Gotha Programının etkisi altındaki Enternasyonal, siyasal mücadele stratejisini oluştururken, kapitalizmin devrevî bunalımlar sonucunda kaçınılmaz olarak çökeceği tespitinden hareket etti. Bu anlayışla kaleme alınan 1891 tarihli Erfurt Programı, kapitalizmin kaçınılmaz çöküşüne doğru gittiği bir süreçte sosyal demokrasinin görevini reformlar için mücadele etmek olarak belirlemiştir. Bu yaklaşıma göre, kapitalizmin sonunu getirecek olan şey sınıf mücadelesi değil, gelişen üretici güçlerin üretim ilişkileriyle yaşayacağı çelişkiydi. İroniktir ama İkinci Enternasyonal’i kendi içinde bölünmeye götüren de bu tespitler olacaktır. 1870’lerden itibaren bir genişleme dönemi içine giren ve 1890’lı yıllarda da büyümeye devam eden kapitalizm ve buna bağlı olarak

görülen refah artışı, çöküş teorisinin sorgulanması için uygun bir ortam yaratmıştı çünkü. Kendisi de Erfurt Programının hazırlayıcılarından olan Bernstein, programın kabul edilmesinden kısa bir süre sonra çöküş teorisinin geçersizliğini ilan etti. Ona göre kapitalizm gelişmeye devam ettiği ve genel refah da arttığı sürece bir devrim fikri anlamsızdı. Yapılması gereken parlamento içinde sosyal reformlar için mücadele etmektir. İkinci Enternasyonal'in bir diğer önemli teorisyeni Kautsky de barışçıl geçiş ve parlamentarizm konusunda Bernstein ile paralel düşünüyordu. Kautsky “toplumsal devrim” ve “proletarya diktatörlüğü” gibi kavramları kullanmaya devam ediyordu gerçi ama bu kavramlara tamamen farklı bir anlam yükliyordu. Ona göre devrim, sosyal demokrat partinin parlamentoda çoğunluğu ele geçirmesinden başka bir şey değildi.

İkinci Enternasyonal'in bu reformizmine tepki ise Lenin, Troçki ve Luxemburg gibi isimlerin başını çektiği sol kanat politikacılar tarafından geldi. Lenin, Marx'ın gelişmiş kapitalist ülkeleri göz önünde bulundurarak ilk öncülerini oluşturduğu siyaset kuramını az gelişmiş ve sömürge ülkeler bağlamında oldukça geliştirmiştir. Lenin'in siyasi strateji ve devrim sorununa başlıca katkıları, “öncü parti”, “dışarıdan bilinç” gibi kavramlar ile devlet sorunu ve ittifaklar meselesine getirdiği yeni yaklaşımlar etrafında özetlenebilir. Bu çalışmada, her biri yüzlerce makale ve kitap konusu olmuş ve daha da olabilecek bu başlıkların hepsine değinilmedi doğal olarak. Fakat devlet sorununda Lenin'in, Marx'ın geliştirdiği tezlere uygun olarak, işçi sınıfının önüne burjuva devlet aygıtını yıkararak yerine proletarya diktatörlüğünü kurmayı bir görev olarak koyduğu burada bir kez daha hatırlatılabilir. Bu çalışmada Lenin'in katkıları olarak üzerinde durduğumuz başlıca konu ise, burjuva demokratik devrim ile sosyalist devrim arasındaki ilişki ve bu devrimlere öncülük edecek sınıfların tespiti ile ilgili tezlerdir. Lenin'in 1905 devrimleri sırasında ortaya atmış olduğu İKDDD formülü özgün olmakla birlikte pratikte doğrudan bir karşılık bulmamıştır. Bu konuda Troçki ile Lenin arasında vuku bulan tartışma ise teorik boyutundan ziyade söz konusu tarihsel kesitteki pratik sonuçları bakımından önemlidir. Teorik açıdan ve kullanılan terminoloji bakımından (“kesintisiz devrim”), 1905-1906 yıllarındaki bu tartışmada Troçki'nin Marx'a daha yakın bir pozisyonu savunduğu ileri sürülebilir belki, nitekim Lenin'de 1917 tarihli *Nisan Tezleri*'yle aynı pozisyona yaklaşmıştır. Ancak gene de 1917 Ekim Devrimi'nin, büyük ölçüde, Lenin'in formüle ettiği öncü parti ve ittifak politikaları çerçevesinde gerçekleştirildiği özellikle vurgulanmalıdır. Bu bağlamda Gramsci'nin Ekim Devrimini ironik bir biçimde Marx'ın büyük yapıtına göndermede bulunarak “Kapital'e karşı devrim” olarak nitelmesi anlamlıdır.

Muhtemel bir dünya devrimini yönetmek üzere 1919 yılında kurulan Üçüncü Enternasyonal (Komintern) ise, özellikle ilk yıllarında, beklenen devrim ihtimalinin artması ya da azalmasına bağlı olarak, siyasal iktidarın fethedilmesi konusunda stratejik olmasa bile taktik düzeyde farklı yaklaşımlar sergilemişti. Komintern'in ilk kongresine çağrı metninde, işçi sınıfının görevi burjuva devlet aygıtının yıkılarak yerine proletarya iktidarının yeni aygıtının kurulması olarak saptanmıştı ama bu görevin hangi araç ve yöntemlerle yerine getirileceği konusunda kesin bir uzlaşma yoktu. Örneğin parlamenter mücadelenin yeri ve önemi konusunda Komintern'i oluşturan partiler arasında bir görüş birliği söz konusu değildi. KEYK bu konudaki tavrını bir ilke düzeyine çıkarmıyor, “somut koşulların somut tahlili”ne dayandırmaya çalışıyordu. Ancak beklenen dünya devrimi (ya da en azından Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden birinde sosyalist bir devrim) bir türlü gerçekleşmeyince Sovyetler Birliği giderek içe dönecek, daha “gerçekçi” bir hedef olarak “tek ülkede sosyalizm” politikasına yönelecekti. Madem dünya devrimi gerçekleşmiyordu o halde eldeki tüm imkanlar var olan devrimi korumak için kullanılmalıydı. Ama bu, Komintern'in kuruluş amacının yeniden tanımlanması anlamına geliyordu ki beklenebileceği üzere çeşitli tartışmaları ve ardından çeşitli kopmaları da beraberinde getirecekti. Bu çalışmanın amacı açısından Komintern politikalarının özellikle vurgulanması gereken bir yanı da üçüncü dünya ülkeleri için öngördüğü aşamalı devrim stratejisidir. “Milli burjuvazi”nin de katılacağı bir sınıflar koalisyonunun yöneteceği “milli demokratik devrim” stratejisi 1920'li ve 1930'lu yıllarda Komintern ve daha sonra da Sovyetler Birliği Komünist partisi tarafından Türkiye de dahil olmak üzere Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın pek çok ülkesine adeta dayatılmıştır ki, bu stratejinin -teorik açmazları bir yana-, ne derecede bir dünya devrimini hedeflediği ne derecede “tek ülkede sosyalizmi” korumayı amaçladığı (ve de bu iki hedefin birbiriyle ne kadar uyumlu ya da çelişkili olduğu) bugün hâlâ tartışma konusudur.

Sonuç olarak çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi bu yazı sadece siyasal strateji meselesinin klasik ya da ortodoks Marksist metinlerdeki tarihsel seyrini serimlemeyi amaçlıyordu. Fakat konunun hem teorik açıdan zenginleştirilmesi (örneğin, ortodoks Marksizm dışından yapılan katkıların da ele alınması), hem de dünya ölçeğindeki sol hareketin (örneğin, TKP'nin ve 1960'lardan sonraki Türkiye sol hareketinin ya da günümüzdeki önemi açısından Latin Amerika'daki sol hareketlerin) bu mesele açısından tartışılması giderek daha bir aciliyet kazanıyor. Bu çalışma, bu türden tartışmalara bir başlangıç olabilirse, amacına ulaşmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Balibar, E. (1988). “İktidar”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 1. cilt, İstanbul: İletişim, s. 149.
- Bensaid, D. (2006). *Köstebek ve Lokomotif*, çev. U. U. Aydın, İstanbul: Yazın.
- Bernstein, E. (1991). *Evrimsel Sosyalizm*, çev. B.A. Cerit ve E. Bülaycı, İstanbul: Kavram.
- Bora, T. (1988) “Kautsky ve Lenin”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. cilt, s. 434-435, İstanbul: İletişim.
- Claudin, F. (1990). *Komintern'den Kominform'a*, çev. Y. Alogan, 2 cilt, İstanbul: Belge.
- Cliff, T. (1998) *Rosa Luxemburg*, çev. M. Fırtına, İstanbul: Z Yayınları.
- Cogniot, G. (1975). *Komünist Enternasyonal*, çev. H. Güçlü, Ankara: Temel.
- Çulhaoğlu, M. (1997). *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, İstanbul: Sarmal.
- Dönüşüm (1992). *Üçüncü Enternasyonal'de Devrim Aşamaları*, çev. İ. Yarkın, İstanbul: Dönüşüm.
- Draper, H. (1990). *Proletarya Diktatörlüğü Tartışması*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Belge.
- Engels, F. (1992). *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol
- Engels, F. (1996). “Giriş”, Marx, K. (1996) *Fransa'da Sınıf Savaşmaları* içinde, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Engels, F. (1999). *Erfurt Programı Üzerine*, Marx, K. (1999) *Gotha Programının Eleştirisi* içinde, çev. İsmail Yarkın ve M.A. İnci, İstanbul: İnter
- Engels, F. (2000). “İngilizce Baskıya Önsöz”, Marx, K (2000) *Kapital* içinde, 1. cilt, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol.
- Frank, P. (1991). *Sürekli Devrim Teorisi*, İstanbul: Yazın.
- Güç, A. (1988). “II. Enternasyonal'de Sosyalizm ve Sınıf Mücadelesi”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. cilt, s.398-399, İstanbul: İletişim.
- Holloway, J. (2003). *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, çev. P. Sıral, İstanbul: İletişim.
- Hough, J. F. (1986). *The Struggle for The Third World: Soviet Debates and American Options*, Washington: The Brookings Institution.

- Johnstone, M. (2001). "Enternasyoneller" *Marksist Düşünce Sözlüğü*, ss. 205-210. İstanbul: İletişim.
- KEP (2001). *Komünist Enternasyonal Programı*, çev. İ. Yarkın, İstanbul: İnter.
- Küçük, Y. (1991). "Kırk Sekiz'e İki Bakış: Tocqueville ve Marx", Küçük, Y. *Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Çözülüşü* içinde, s. 178-209, İstanbul: Tekin.
- Laçiner, Ö. (1988). "II. Enternasyonal Sorunu", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2. cilt, s. 418-419, İstanbul: İletişim.
- LDKE-1 (1997). *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal-Belgeler*, 1. cilt, İstanbul: Maya.
- LDKE-2 (2002). *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal-Belgeler*, 2. cilt, İstanbul: Maya.
- Lenin, V. I. (1969). *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Ardos, Ankara: Sol.
- Lenin, V. I. (1970). *İki Taktik- Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, çev. M. Ardos, Ankara: Sol.
- Lenin, V. I. (1992). *The State and Revolution*, çev. Robert Service, London: Penguin.
- Löwy, M. (1994). "Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya İstasyonuna", *Sınıf Bilinci*, 14: 19-31.
- Luxemburg, R. (1993). *Sosyal Reform mu Devrim mi?*, çev. N. Yılmaz, İstanbul: Belge.
- Marcuse, H. (tarihsiz). *Sovyet Marksizmi*, çev. Seçkin Çağan, İstanbul: May.
- Marx, K. (1990). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'ı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1991). *Fransa'da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1993). *Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1996). *Fransa'da Sınıf Savaşları*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Marx, K. ve Engels, F. (1987) *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Marx, K. ve Engels, F. (2000). *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Dünya Armağan, İstanbul: Gelenek.
- Milhau, J. (1987). "Sunuş", çev. Sevim Belli, Marx, K. ve Engels, F. (1987) *Alman İdeolojisi* içinde, Ankara: Sol.
- Molyneux, J. (1991). *Marksizm ve Parti*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge.
- Negri A. ve Hardt, M. (2001). *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Negri A. ve Hardt, M. (2004). *Çokluk*, çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.
- STMA (1988). *Sosyalizm ve toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim.

Troçki, L. (tarihsiz). *Sürekli Devrim- Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. A. Muhittin, İstanbul:
Yazın.

Weber, H. (der.) (1979) *III. Enternasyonal-Belgeler 1919-1943*, çev. Ümit Kıvanç, İstanbul:
Belge.